

:: ВИДАВНИЦТВО ЛЮДОВЕ. ::

РІК ХХХІІІ.

КНИЖОЧКА 2.

За місяць: Лютий, Марець і Цвітень.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

его жите і твори.

Написав

Др. ЕВГЕН БАРВІНСКИЙ.

(Видано в честь сотної річниці родин генія — поета).

НАКЛАДОМ:

Комітету видавництва книжочок людових.

Відвічальний редактор: *Бр. СОКАЛЬСКИЙ.*

Львів 1914 року.

ВИДАВНИЦТВО ЛЮДОВЕ.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

єго жите і твори.

Написав

10.703.
Львів. Бібліотека
АН. УРСР

Др. ЕВГЕН БАРВІНЬСКИЙ.

(Видано в честь сотної річниці родин генія — поета).

Накладом :

Комітету видавництва книжочок людових.

Одвічальний редактор: Бр. Сокальський.

Львів 1914 року.

8(c)У(092)":1917

Перше видане сеї книжочки з р. 1901 одобрива Висока
ц. к. Рада шкільна краєва на нагороди і до бібліотек
шкільних.

ЛВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ И- 55 500

И-28.996

З друкарні Щасного Беднарського, Ринок 9.

2006

Тарас Шевченко.

Дитячі літа Тараса.

Тарас Шевченко родив ся в року 1814. в селі Моринцях на Україні. Не в достатках ані в богацтві прийшов він на сьвіт, а в бідній сільській хатці, з почорнілою солом'яною стріхою, з чорним димарем. Батько єго, бідний хлібороб, зарабляв на жите в поті чола, опріч хліборобства стельмаховав. А не був він, так як инні наші хлібороби свобідним чоловіком — бо тоді було ще крѣпацтво в московській державі.

Свовода велике слово, не оден хлібороб гірко працює нині на хліб насущний — але всеж він свобідний, вільний горожанин держави. Давнійше було инакше. Увесь простий нарід був закріпощений — привязаний до землі. Земля на котрій сидів, була власностию панів — а з нею і ті люде, що на ній сиділи, були мов їх невільниками. Такому крѣпакови не мож було покинути своєї хати, нікуди не мож

було відійти без дозволу пана, вчити ся. За те робити треба було в кривавім потї тяжку паньщину.

Крім Тараса було ще у Шевченків пятеро дїтий — трое молодших і двоє старших — щоб їх прожити, треба було заробляти руками. Тож батько та мати були все на паньщині, то на заробітках а малих дїтей не було часу доглядати. Єдиною нянькою — як сам згадує Тарас, незабутною, терпеливою, ніжною була старша сестра Катря — але якого то догляду можна було сподівати ся від малої ще дївчини, коли ще на єї руках крім Тараса було трех менших від него. Так нераз цілий день був він на ласці Божій. Ішов собі з хати ходив, куди очи понесли — розглядав ся — думав. От як сам він говорить про ті свої літа:

„Передімною наша бідна, стара, біла хата з почорнілою соломяною стріхою, чорним димарем; коло хати на причілку яблуня з краснобокими яблуками, а навкруг яблуні — цвітник, любимець моєї незабутої сестри, моєї терпеливої, моєї ніжної няньки. А у воротах стоїть стара кріслата верба з засохлим вершочком — а за вербою клуня окружена стїжками жита і всякого хліба. За клунею, на обочи іде вже сад, а за садом левада, а за ледавою долина, а в тій долині тихий ледве журчачий потік, обсаджений вербою і калиною і оброслий ши-

роколистими лопухами. А в тім потічку під нависаючими лопухами купає ся білявий хлопчина — викупавшись перебігає він долину і леваду, вбігає в тинистий сад і падає під першою грушею або яблонею і засипляє правдиво спокійним, твердим сном. Проснувшись, дивить ся на гору, дивить ся, дивить, а далі питає сам себе: а щож там дальше за горою? чи там не ті залізні стовпи, що підпирають небо? А що — колиби пійти подивити ся як то они его підпирають. І не надумавшись встає іде через долину і леваду просто на гору. І от, виходить за село, пройшов царину, дальше з двоє гонів поля; на поли стоїть висока могила. Він видрапує ся на могилу, все щоби подивитись, чи далеко ще до тих залізних стовпів? Стоїть хлопчина і розглядає ся на всі сторони. На сю сторону села, на сю села, лише з темних садів виглядають три голови церкви, білим залізом криті. Задумав ся хлопчина ні — думає — нині пізно, не пійду вже до тих залізних стовпів — виберемо ся завтра в ранці, коли нянька до череди пожене коров. Нині одурим Миколу, скажу, що бачив залізні стовпи, ті, що підпирають небо. І при тій радітній думці похитнув ся на могилі і скотив ся коміть — головою на землю. Уставши на ноги не розбирав довго по котрім боці могили зсунув ся, а просто, куди бачили очи вибрав

ся ніби назад до дому. На щасте стрітили чумаки, та здержали малого! подорожника. А куди мандруєш парубче? До дому! А деж твій дім? В Кирилівці! — (Батько Тараса перенісся був до того села, що належало до того самого пана). А чогож ідеш у Моринці? Я не в Моринці, я в Кирилівку іду. Та коли в Кирилівку, так сїдай на віз, ми тебе доведемо до дому. Посадили на скринку, що буває на переді чумацкого воза, дали батіг в руку, і він поганяє собі воли безжурний і веселий, якби нічого не приключилось було. Доїзджаючи до села узрів напроти себе на горі хату, закричав весело; он де он-де наша хата. І чумаки знявши з воза, спустили хлопчину на землю — нехай іде собі з Богом! На дворі вже смеркало ся, коли я підійшов до нашого перелазу; дивлюсь через перелаз на обійсте, а там коло хати, на темнім зеленім спориши всі наші сидять собі в кружку і вечеряють; тільки старша сестра, нянька Катерина не вечеряє, а стоїть собі коло дверей, підперла голову рукою а так ніби то дивиться ся на перелаз. Колиж висунув я голову ізза перелазу, она скрикнула: Прийшов! прийшов! Побігла до мене, вхопила на руки, понесла через подвіре і посадила в кружку вечеряючих, сказавши: Сїдай вечеряти! прибудо! По вечери сестра повела мене в хату, а уклавши в постіль перехрестила, поцілу-

вала і усьміхаючи ся в друге назвала приблу-
дою. Я довго не міг заснути, пригоди денні не
давали спати. Я думав все про желізні стовпи,
та про се, чи говорити мені за них Катерині
і Микиті, чи не говорити? Микита був раз
з батьком в Одесі і казав, що там бачив ті стов-
пи; якже мені говорити, коли я їх зовсім не
бачив? Ще Катерину можна би здурити, —
так ні — я і Катерині не скажу нічого. І по-
думавши ще хвильку о зелізних стовпах я
заснув.

Одтак минали малому Тарасеві дні за
днями: цікавий до всього — та ще щасливий,
веселій, не знав ще що лихо — от як згадує
він ті літа:

І досі снить ся: під горою
Між вербами та над водою
Біленька хаточка: сидить
Неначе й досі, сивий дід,
Коло хатиночки і бавить,
Хорошее та кучеряве
Своє маленькое внуча.

І досі снить ся: вийшла з хати
Веселая сьміючись мати,
Цілує діда і дитя,
Аж тричи весело цілує,
Прийма на руки і годує,

І спать несе; а дід сидить
І усміхаєть ся з тиха
Промовить нищком: Деж те лихо
Печалі тії, вороги.

Перші слези покотились з его очий, коли в осьмому році життя віддали его на науку до дяка Совгиря. Мало було там науки, а більше різок, якими вчитель обділював своїх школярів. Нераз від тої болячої науки втікав Тарас — знайшли, зтягли знов у школу — та були нові різки. Однак до самої науки був Тарас цікавий — скоро вивчив псалтир.

Але се було ще мале горе. Далеко гірше, тяжше прийшло на него, коли почав десятый рік. Тоді ще молода добра его мати померла лишаяючи пятеро сиріток — а і сестра Катерина пару місяців перед тим вийшла заміж. Від сеї хвилі насуває ся на него тяжка хмара лиха, сліз і недоля обгортає Тараса так ціпко, що не покидає его вже до останку.

От яким сумом звучит его поезія про се:

Не називаю єї раєм
Тії хатиночки у гаї
Над чистим ставом край села:
Мене там мати повила,
І повиваючи сьпівала.

Свою нудьгу переливала
В свою дитину; у тім гаю
У тій хатині, у раю,
Я бачив пекло... Там неволя,
Робота тяжкая — ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою,
Що молодую у могилу
Нужда та праця положила:
Там батько плачучи з дітьми
(А ми малі були і голі)
Не витерпів лихої долі
Умер на паньщині!... а ми
Розлізлись межі людьми,
Мов мишенята. Я до школи
Носити воду школярам,
Братя на паньщину ходили,
Поки лоби їм поголили.
А сестри! сестри? Горе вам
Мої голубки молодії!
Для кого в світі жиєте?
Ви в наймах вирости, чужії
У наймах сестри, й умрете.

Годі було батькови жити самому з дрібними діточками. Не було за що взяти наймички, так порадили єму, в друге оженити ся. Не було що робити — в скорі подружив ся з вдовою Оксаною Терещенчихою, що сама мала

трое дітей. З того часу почалось в їх хаті правдиве пекло. Не було години, щоби між зведеними дітьми не було бійки, не було години, щоби батько і мачиха не сварились — мачиха ненавиділа Тараса — нераз покарано Тараса за те, що накоїли діти мачихи. Оден з тих случаїв розповідає сам Шевченко. В хаті его батька стояв на квартирі салдат — і ему пропало десь три золоті. Салдат наробив крику — стали шукати злодія, а мачиха, підозріне звалила на Тараса. Дармо божив ся і присягав, що не винен — мачиха все своє і своє. Малий Тарас втік з хати і сховав ся в саді сусіда в корчі калини — крім сестри Ірини ніхто не знав де він. Ірина крадкома приносила ему їсти і пити, і так через чотири дні ховав ся він — пятого підглянули его мачишині діти. Тараса зловили взяли на спитки, звязали руки і ноги і стали бити різками. З болю Тарас признав ся, хоч і нічо не був винен. — А як звеліли показати місце, де сховав гроші і не міг сего вчинити, били знов та замкнули в комору. За якийсь час доперва показало ся, що гроші вкрав мачишин Стефанко, та сховав в дуплі старої верби. Така несправедливість вразила би хоч кого — а тим глубше вразила она ніжне серце Тараса. Нічо дивного, що згадка сего горя лишила ся в душі у него ще з молодих літ, та з сумом згадує він про се.

Добро у кого є господа
А в тій господі є сестра,
Чи мати добра! Добра,
Добра такого таки з роду
У мене, правда, не було,
А так собі якось жилось...

Батько гриз ся тими домашними невзгодинами — їдучи чумакувати забирав Тараса з собою. Але не довго — і єго вже не стало на сьвітї — нездужав якийсь час, а відтак помер, лишаячи Тараса круглим сиротою. Вмираючи про Тараса сказав він так: „Синови мому Тарасови з спадщини по менї нічого не треба. Він буде не аби яким чоловіком — з него вийде або щось дуже добре, або велике ледащо — для него тоє наслідство, або нічо не буде значити, або нічого не pomoже.

По смерти батька оден з дядьків, щоб вислати єго у люде, взяв Тараса до себе, щоби за хлїб в лїтї пас свиней, а зимою помагав наймитови в хозайстві. Але і ся ласка була така що гірше від злого — вернув швидко до мацихи. От як згадує він сам свою долю:

Як побачу
Малого хлопчика в селі,
Мов відорвалось від гилі,

Одно — однісеньке під тивом,
Сидить собі в старій ряднині,
Мені здає ся, що се я,
Що сеж, то молодість моя!

Від мачихи пішов він вскорі до школи до Богореского — яко школяр і робітник. Він вчив ся, а при тім помагав дякови в хозайстві, ходив читати псалтир до мерців — а що дяк запивав ся і покидав школу, то він і в школі заступав его та вчив молодших. І тутки витерпів він немало лиха, холоду і різок, якими дяк п'яниця щедро обділяв своїх школярів. Але Тарас терпів се, та розважав своє горе хибатим, що виводив по папері та по стінах малюнки, до чого вже з малку мав видимий талант.

... Було ще в школі
Таки в учителя дяка,
Візьму гарненько пятака.
(Бо я було трохи не голе
Таке убоге) тай куплю
Паперу аркуш і зроблю
Маленьку книжочку; хрестами
І везерунками з квітками
Кругом листочки обведу,
Тай списую „Сковороду“
Або „Три царіє со дари“

Та — сам собі у буряні,
Щоб не почув хто, не побачив,
Висьпівую було та плачу.

Не стало в кінци Тарасови терпцю. Спізнавши ся з малярами він постановив покинути Богореского та піти вчити ся малярства. В ночи втік він до Лисянки до маляра сьвященника Єфрема та і ту не повело ся єму, бо замість науки єго заставили терти краску та носити воду. Видячи, що науки жадної нема четвертого дня пішов дальше, до Тарасівки до дяка — маляра. Та щож — сей подивив ся на долоню єго лівої руки і від разу сказав, що у него нема до нічого таланту — ні до шевства, ні навіть до боднарства.

Бідний хлопець! Всі єго надії, всі змагання розвіяли ся, зажурений і приголомшений вернув знов під батьківську стріху. Тяжко було єму вергати ся, тому, бо бачив всі лайни мачихи, і єї дітий — та щож — не було де діти ся. Єго заставили пасти громадські ягнята. Вигнавши череду на пасовиско, Тарас по своїй природі був нездатний єї доглядати і він зачитав ся в книжці з „кунштиками“, або лежачи під вербою думав, оглядав небо...

Мені тринайцятий минав
Я пас ягнята за селом.

Чи то так сонечко сияло,
Чи так мені чого було
Мені тай любо — любо стало,
Неначе в Бога...
Уже прикликали до паю,
А я собі у буряні
Молюсь Богу: і не знаю
Чого маленькому мені
Тоді так приязно молилось?
Чого так весело було?
Господне небо і село,
Ягня здаєсь ся веселилось
І сонце гріло — не иекло.

Та не довго сонце гріло,
Не довго молилось,
Запекло, почервоніло
І рай запалило.
Мов прокинув ся, дивлю ся!
Село почорніло,
Боже небо голубее
І те помарніло.
Поглянув я на ягнята,
Не мої ягнята;
Обернув ся я на хати
Нема в мене хати.
Не дав мені Бог нічого!
І хлинули сьлози,
Тяжкі сьлози...

10.403

Він думав, а череда розходила ся на всі боки. Не без того, щоби яка вівця не пішла в шкоду — инша — заблудила де — клопіт, Тарас показав ся зовсім неспосібним на пастуха. Відтак трібували привчити его хліборства, стельмаства: нічо не йшло — віддали его до сьвященника в найми. Ту мив посуду, чистив начиня, палив в грубі — але все не ішло, бо его тягло до книжки, до малюнків — всі казали, що він ледащо, що до жадного діла хусту у него нема. Оттак нічо не сприяло Тарасови до розвою его таланту. Не було батька — матери, не було хати, не було доброго слова, а хоть молоде серце рвало ся до науки, не було школи,

Малими ногами,
Ходив я та плакав, та людей шукав
Щоб добру навчили

а не було кому навчити. Инший має любячих батька — матір і слово добре і школу, де доброму навчають — а нічо з него не вийде — а тут молоде хлопя мов билина тиняєсь серед невзгодин, що на кождому кроці зломати можуть, знеохотити. Ніхто не бачив, що все те, до чого его запрягають, не може заснокоїти его змагань. Ніхто не бачив і не помічав его таланту, ніхто не видів, що в его душі діє ся — не

бачив, що коли его заставляють пасти ягнята, робити колеса, мити начіне він думає про сьвіт божий, его дива, про науки, про свої малюнки.

Але тії невгоди не змогли загасити сеї іскри божої, що тліла в его душі. Тота сила не дала ему змарнувати ся.

Розвідавши ся, що в селі Хлипнівці є славні малярі, постановив піти там на науку. Подякувавши сьвященникови за службу, хлїб, та сіль, пішов там до одного маляра з просьбою взяти его на науку. Сей два тижні держав Шевченка на пробу, а впевнивши ся що в него є талант і охота до малярства згодив ся взяти его до себе. Але і ту найшла ся така перешкода, що не дала Тарасови сповнити горячого его бажання, що стала поперек его дороги і зробила великий вплив на дальше жите Тараса.

---

2. Тарас у панській службі.

Згадали ми, що тоді в московській державі, де жив Тарас, весь простий селяньський нарід був у крѣпацтві — крѣпак був прямо невільником свого пана. Щоби з землі свого пана де небудь відійти, щоби піти на науку, на все те

треба було панського дозволу. Хлипнівський маляр знав, що Тарас крепак, а вже доходить до того віку, де леда день поженуть его на панщину — бояв ся прийняти Тараса на науку, бо за придержуване у себе крепаків без дозволу пана була велика кара. Він пораїв Тарасови піти у Вільшану дістати панський дозвіл на папері і тоді аж згодив ся прийняти его до себе.

Тарас пішов у Вільшану до управителя майна Енгельгардта, Дмитренка, і став просити о карту. Та щож, Дмитренко зміркував сейчас, що Тарас хлопець жвавий та цікавий, і більше розвинений як его ровесники. А що молодий пан Енгельгардт, полковник царської гвардії в Петербурзі, звелів був набрати для себе справних козачків, то Дмитренко не дав Тарасови дозволу іти в науку до маляра, а казав лишитись у Вільшані та віддав до пекарні, щоби приучував ся куховарства.

Не трудно вгадати, що діяло ся тоді в душі Тараса, яка хмара журби та суму обгорнула его серце. Здавало ся ему, що от — от надія его вістати малярем здійснить ся — а ту воля пана, здавало ся на все знівечила ті золоті надії, загородила дорогу. Він звик до свободи, по своїй волі ходив з села до села — а ту опинув ся мов на припоні. Але що було робити — проти волі панської нічого було ді-

яти — він був крепак, німий невільник, безправий. Сего нам, свободним горожанам годі приймати — нам воля ласкавого монарха запоручує свободу науки, свободу розвою нашого таланту, аби тільки була охота до науки. У нас ніхто не потребує ся бороти з перешкодами — хоче вчити ся, має талант, так має школи, має образованнх учителів, що виведуть его на люди. Кількож вбогих, селянських синів завдяки опіці держави вийшло в останних десятках літ на вчених, визначних людей.

Жите Тараса і его доля є прикладом для молодих людей. Всяке лихо, здає ся, яке мож вигадати, найшло на молоді его літа. Крепацка неволя, сирітство, сварка, бійка, несправедливе катованє, пекло в родині і в хаті, дїрява свитка, босі ноги, голод і холод, у дяка в школі голодованє і різки, тяжка робота — все що пригноблює чоловіка мов навмисне зібрало ся разом і впало на Тараса в дитячім віці. Але ся біда не підбиває Тараса, він не подає ся, не сьвідомо і сьвідомо він боре ся — він без нічєї поради, помочи, сам рве ся до сьвітла до науки. Ніхто не навчав его, ніхто не давав ему доброго прикладу — але добре серце саме показувало ему дорогу, куда йти. Родина нічо доброго не зробила ему — а він любив єї мимо сего горячо. Розказують, що раз повелось Тарасови дістати від якогось гостя дваццять ко-

пієк за вичищене чобіт. Колиж відвідав его брат Микита, Тарас дав єму на дорогу всі ті гроші. За сей дар не забув Микита ніколи. „Що то за добра душа була“ розказував. „Я его колись так бив малого, добре бив, а він віддав мені послідні свої гроші“.

В пекарні показало ся, що з Тараса ніяк не буде кухаря. Він мив посуду, шурував кітли — а як тільки найшлась хвилина часу — малював, що попало. Вскорі Дмитренко звелів під кінець року 1829 надіти на него дриліхову куртку та широкі шаравари та відіслав до Вільна, де перебував тоді молодий пан Енгельгарт.

Тут став він паньским козачком.

Обовязком козачка, Тараса, було сидіти мовчки в кутку передпокою, доки не чує паньского голосу з приказом подати панови люльку, що стояла коло него, або налити шклянку води. Всидіти Тарасови мовчки і не ворухити ся, се годі було і погадати. Тарасова натура не могла сего втерпіти — сидячи співав він тихцем пісні, або відрисовував образи, що висіли по стїнах. За сю скорість до малюнків довело ся раз Тарасови болюче відпокутовати. Раз в зимі пан і пані поїхали на баль. В домі все затихло, поснуло. Тарас засьвітив сьвічку, розпостер свої малюнки та почав відрисовувати образ козака. Час летів незамітно — аж ту

вітворили ся двері і ввійшов дідич з поворотом з балю. Мов звір кинув ся на Тараса, накрутив уха і надавав пощечин за се, що як казав, Тарас мігби запалити дім. Та не досить на тім — на другий день приказав ще фірманови Сидоркови кріпко випарити різками Тараса...

Ся видима охота до малюнків спонукала Енгельгарта, що перебував відтак в Варшаві, віддати Тараса до кімнатного маляра — він зрозумів — власну користь, яка може вийти для него, коли буде мати вивченого крепака, маляра. За пів року науки навчив ся Тарас всеї штуки, яку умів єго вчитель — а сей був на стільки сумлінний, що прийшов до пана, і сказав єму, що в Тараса видимий талант малярський, що треба єго дати до кого иншого вчити, бо єго ремесло Тарас вже вивчив зовсім. За сею порадою дав Енгельгарт Тараса на науку до портретника Лямпі.

У сего Лямпієго вчив ся Тарас цілий рік. Для бідного крепака настали тепер щасливі дні. Він увійшов між людей вольних і став також вільнійше віддыхати, бо більшу частину дня був свобідний від панської служби. Але як раз тому, що сходив ся з вільними людьми, з тим більшою силою повертала тяжка думка і згадка про кріпацку недолю. Він бачив, як свобідно і весело живуть собі инші люди.

що є вольні, і не раз погадав собі, чому єму не судилось бути на свободі?

Живучи в Варшаві Шевченко навчився по польски — тож став він читати також поезії славного польського поета Міцкевича, що відбилось відтак впливом на його власні твори. Але не довге було його перебування в Варшаві — його пан переселився до Петербурґа, а Тараса разом з всею своєю прислугою забрав з собою. Се було в зимі 1831 р. Наука його перервала, і він знов мусів бути даліше козачком на покоях свого пана. Доперва по році раз тому, що на лякея Тарас, був зовсім неспосібний а друге, на прошене Тараса віддав його пан знов на науку — сим разом до маляра Шираєва.

Гірке знов було житє Тараса в нового учителя. Він був чоловік лихий, строгий — учеників бив — побивав, та посилав їх робити просту роботу — малювати штахети, дахи, підлоги. Не богато він і задавав собі труду, щоби вивчити своїх учепиків, але Тарас цікавий до всего, в Петербурзі мав нагоду бачити богато красного що образувало його ум. Найрадше ходив він в „Літній сад“, що був оздоблений гарними статуями — там він ходив в кожду свободну хвилю та відрисовував собі статуї на папері.

Тут стрінув ся він і запізнав з чоловіком, що чимало вплинув на його будучність — з Іва-

ном Сошенком, Українцем, що вчив ся малювати в петербурский академії. Він був родом з Богуслава київської губернії, і чув вже дещо про Тараса. Колиж пізнав, що Тарас має велику охоту лучше вправити ся в малярстві, то запросив его, щоби приходив до него. І став Тарас приходити що неділі і сьвята, розказував про своє житє, та нарікав на свою лиху долю. Сошенко слухав сих розказів, та разом з Шевченком жалїв над его тяжкою долею, та придумував, якби то ему помочи, та видобути на сьвіт — а сам був бідний і тяжко працював на кусок хліба. Він розповідав професорам академії про бідного талановитого хлопця та, запізнав его з славним малярем Венеціяловим і Брюловим, з поетом Жуковским. Вплив сих людей на него був не малий, з ще більшою охотою бере ся він до малюнків, а тоді і починає писати поезії. Він починає малювати портрети з натури, а коли его пан раз побачив оден з сих малюнків, заставляв его малювати портрети своїх знакомих, та платив ему — по рублеви за штуку.

Вплив образованих людей збудив в Тараса горяче бажанє дальшого образования себе, дальшої науки. Найгорячішим бажанєм его було дістати ся до академії штук — але шож для него, для крєпака она була недоступна, бо там приймали тільки вільних людей. Видячи,

що се бажанє не може сповнитись, — він в розпуці серця трохи не збожеволїв — він занедужав тяжко, так, що мусїли єго віддати до шпиталю.

Знаємі і добродїї Тараса бачили, що найбільшою прислугою буде дати для него можливість дальшого образования — визволити єго. Щоби викупити єго, на се треба було багато грошей, тому Брюлов і Венеціанов удавали ся до Енгельгарта, щоб він дарував єму волю. Але єму було байдуже, що такі люди вставляють ся до него, він зажадав 2.500 рублїв викупу. Про все те знав Тарас і з розпуки занедужав.

Тодї добрі люди, єго опікуни, взяли ся до діла так, що Брюлов намалював портрети поета Жуковського і пустив на лїотерію. Лїотерія принесла потрібні гроші, і за них приятелї викупили Тараса 22 цвїтня 1838. Все те стало ся, коли Тарас лежав недужий в шпитали, тож не відразу могли єму занести сю радісну звістку, бо боялись, щоби єму не пошкодило. Доперва при кінци цвїтня занїс єму сю звістку Шираєв. За кілька день вийшов Тарас зі шпиталю на квартиру до Сошенка. Радість єго не мала кінця. Брав ся до роботи, але работа не йшла — все добуває свою відпуску, перечитає єї, перехрестить ся, поцілує і заплаче з радости. Нічо більше не треба єму було до щастя.

Стрепенув ся сїромаха
І голий і босий,
Та на волі — і більш нічого
У Бога не просить.

---

3. Шевченко на волі.

Так після тількилітних злиднів та горя засьвітило Тарасови то сонце, до якого тільки лїт витягав руки — він став на волі. Нам вольним людям годі і поняти єго положене — хиба порівнати се можна до того, як би хто запертий довго в темнім, задушнім місци, видїстав ся нараз на сьвіт Божий, на сонце ясне. Тож і диву нема, що радість єго була так велика.

Тепер стояли єму вітвором двері академії штук, що доти були для него заперті, від того часу почав ходити там на науку і від разу став одним з улюблених учеників професора Брюлова.

В скорі виказало ся, що Тарас не лише має великий талант до малярства — але що в загалі всяку науку приймав дуже швидко. Хоч ніколи не вчив ся він систематично а був лише самоуком, то єго цікавість швидко поповнювала ті браки — і він був чоловіком вельми

очитаним. Тому полюбив его Брюлов дуже, шануючи его талант і пильність. Вступивши до академії заквартирував ся Тарас у Сошенка, але хоч любили ся, то не могли якось згодити ся з собою — Сошенко був чоловік тихий, спокійний, Шевченко живий та рухливий. Тож не довго жили они вкупі — розійшли ся, Тарас переніс са де инде на мешканє, однак мимо сего їх приязнь не розірвала ся.

Товариство образованих людей, яких пізнав Шевченко, впливало дуже на его образованє. Він познакомив ся з писателем Гребінкою, з Жуковским — а передовсім все був любим гостем Брюлова. З его бібліотеки брав він книжки до читаня, читав біблію, історю старини, повісти славного англійского писателя Вальтер-Скота, твори німецких писателів Гете і Шілера — від інших діставав поезії славного польского поета Міцкевича — читав крім того книжки, що розповідали про давнину Руси-України, крім сего оден з приятелів вчив его французскої мови — а дуже радо ходив він на відчити професорів університету. По при се був вельми пильним учеником академії штук — він ніколи не опустив годин шкільних — та вміли се оцінити професори, вважаючи его одним з найліпших учеників. Вже по першім році науки, академія в нагороду признала ему срібний медаль. Про его спосібність в маляр-

стві довідали ся і інші люди — звідси і пішли его заробітки, яких, як бідний чоловік потребував; він все мав до волі малярскої роботи, особливо портретів — хоч нераз і лучало ся, що несумлінні гості не заплатили за его труд.

Але крім таланту малярского в тім часі починав проявляти ся в Тараса талант поетичний. Каже стара пословиця „поетом треба вродити ся“. Так було і з Тарасом. Без съвідомости, без силованя себе починає він в душі своїй почувати потребу писати вірші, не прикладає до них жадної ваги, не знає сам їх стійности. Він сам вважав головною цілею малярство, до него прикладав руки, в нїм образував ся. І серед сеї праці, коли стояв в саях академії перед творами свого великого учителя, щось, якась дивна сила несла его гадку далеко, водила его по наддніпрянських степах, показувала ему минувшість вітчизни. Він згадував про розкази свого діда.

Бувало в неділю, закривши Минею
По чарці з сусідом випивши тієї,
Батько діда просить, щоб той розказав,
Як колись бувало.

Столітні очі як зорі сияли,
А слово за словом сьміялось, лилось!
Сусіди од страху, од жалю німіли,

І мені малому не раз довелось
За титаря плакати. І ніхто не бачив,
Як мала дитина у куточку плаче.
Спасибі дідусю, що ти заховав,
В голові столітній ту славу козачу:
Я її онукам тепер розказав.

Отті згадки минувшини, пісні лїрників,
образи степів і могил, вся краса України і вся
її доля - недоля ставали живо в его серци і очах.
Все те спонукувало его писати поезії — а ді-
яло ся се якось незамітно для него і других.
Щораз більше і більше став він відчувати по-
требу переливати свої думки на папір — без
свідомости про їх вартість, так як природа
заставляє соловія виводити чудові пісні, яких
краси він сам не чує.

Отсей наклін до писання поезій проявляв
ся щораз більше, більше, так, що переривав его
роботи малярські. Не всі, що були довкола него,
зрозуміли що отсе писане — се народини ге-
нія — поета, овшим деякі, приміром Сошенко,
робили ему тяжкі закиди, що занедбує маляр-
ство а займає ся такими нісенітницями. Сам
Тарас встидав ся своїх поезій і говорив про
них: Хто его знає, звідки несеть ся — несеть
ся пісня, складають ся стихи — дивлюсь —
уже і забув про що думав, а мерщій напишеш

те, що навіялось; він не показував їх нікому, а ховав в деревляний скринці під постелею.

Раз, оден з его добрих знакомих Мартос найшов в хаті кілька кусників паперу записаних віршами. Почав розшитувати Тараса, і показалось, що у него таких поезій вже повна скринка. Мартос попросив, щоб Тарас дав еиу перечитати, заніс папери до Гребінка і стали перечитувати — дивне диво, таких поезій не було ще доси на ріднім язичі. Тарас навіть не довідувався, що стало ся з тими паперами, а коли Мартос по якімсь часі згадав ему, що вірші дуже гарні і що їх дасть до друку, то Шевченко ніяк не хтів на се згодити ся, не вірячи, що се справді щось вартісного. Ледве — ледве дав проволитись і позволив видати їх і так в році 1840 вийшли в перше его поезії — „Кобзар“.

Була се велика подія народна. Вислав їх Тарас на Україну от тими словами *)

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами —
На що стали на папері
Сумними рядами.
Чом вас вітер не розвіяв

---

*) Першою поемою у тій збірці була поема Думи мої.

В степу на пилину,
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину.

Бо вас лихо на сьвіт на сьміх породило,
Поливали сльози — чом не затопили,
Не винесли в море, не розлили в полі,
Не питалиб люди, що в мене болить,
Не питалиб, за що проклинаю долю,
Чого нуджу сьвітом — Нічого робить!
Не сказалиб на сьміх.

Все горе що накіпило в душі Тараса, все відбиває ся в сих рядках. Сумними рядами стали тії думи на папері; сумні они, бо сумне було і серце і душа поета, сумне і жите. Скількож сліз пролив він від дитинячого віку аж до тепер, чиж не було причини, щоби сум огор-тав душу. Але не всі зміли зрозуміти Шевченка — чому проклинає долю, чому нудить сьвітом. Колиб зміли заглянути в его душу, то не сьміяли би ся з него і не сказали би „Нічого робити, то і сумує“.

Квіти мої, діти!
На щож вас кохав я, на що доглядав
Чи заплаче серце одно на тім сьвіті.
Як я з вами плакав?

Він боїть ся, чи слова єго зрозуміюгь люде, чи відчують в своїм серци те, що він відчував. „Одну сльозу в очий карих — я пан над панами“ каже він.

Отті свої сумні думи посилає він між своїх рідних — і просить, щоби прийняли їх ласкаво.

Думи мої, думи мої
Квіти мої діти!
Виростав вас, доглядав вас,
Деж мені вас діти.
В Україну ідіт діти,
В нашу Україну,
Попід тинню сиротами,
А я — тут загину.
Там найдете щире серце!
І слово ласкаве,
Там найдете щиру правду,
А може і славу...
Привитайже, моя ненько!
Моя Україно!
Моїх діток нерозумних
Як свою дитину!

Не остались отті слова без відгомону. Справді, як рідну дитину повитала Україна пісні нашого ґенія. Они промовили всім до серця, они порушили такі струни, що в душі

всіх найшли відгомін. Була се любов сего, що всіх серця так горячо любили — любов рідного краю і єго минувшини. Була се пісня цілого народу кождей — зрозумів єї, була се мов зоря ранішна, що розсвічує темряву вічну. Не диво же, що всі що любили рідну землю, і рідне слово привитали радісно появу перших поезій Тараса — они поняли що се повстає серед руського народу нова зьвізда, ґеній. До Шевченка література руска була дуже убога — були доси лише твори Котляревського, Квітки Основяненька, Артимовського — Гулака. Для того багато з інтеліґенції вважало язик руский за щось нижшого, за язик хлопский — а за язик вчений уважали лише язик московский. Тепер голосна пісня Тарасова зазвеніла по всій Україні, і пробудила тих що спали, отворила їм очі, повіла:

Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти,

показала, що

Наша душа, наша пісня
Не вмере — не загине.

З другої сторони, мож було на певне сподіяти ся, що поява поезій Тараса викличе зі сторо-

ни Москалїв неприхильні голоси. І справді збудили они з сеї сторони насьмішки, викликали критику, що писані они язиком не вченим, хлопским — що се прямо дурниці. Не диво, бо Москалі не хотіли признати сего, що нарід руский се щось зовсім иншого як нарід московский — що нарід руский се зовсім окремий, що має свій язык, свою історію свої окремі ідеали і прямованя. Нарід московский і московска держава і до нині не хоче узнавати нашої самостійности — хоче пригвести нарід і відобразити єму свій язык. Але дарма — дороги народу руского і московского не зійдуть ся ніколи, ніколи правий Русин не признає сего, що є відломком народу московского. Ми є народом окремим, самостійним — маємо свою минувшість історичну, що показує хто ми — маємо свій язык рідний, так само самостійний як московский або польский, язык звучний, красний, який повиннісьмо плекати — маємо своїх поетів, жіж котрими мов зьвізда яснїє Тарас Шевченко. Він розяснив сю темряву, привів нас до самосвідомости, він в піснях показав нам нашу минувшість, показав, що наша

Слава не поляже
Не поляже, а розкаже
Що діялось в сьвітї,
Чия правда, чия кривда

І чиї ми діти.
Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине.
От де, люде наша слава,
Слава України!
Без золота, без каменів,
Без хитрої мови —
А голосна, та правдива
Як Господа слово.

Таке розбуджуване самосвѣдомости народної не було в смак Москалям — тому і зі всіх сторін посипалися на Тараса лайки. Не могли ті неприхильні голоси не вразити чутливої душі Тараса — але не змогли і звести його з дороги, якою прямував. Він не перестає писати поезій — і в тім самім 1840-ім виходить його поема Катерина, а в слідуючім році поема Гайдамаки.

Пишучи про свою дорогу Україну не міг не згадати про неї, про свої рідні сторони, яких не бачив вже так давно. Тужив він за своїм рідним селом, за своєю ріднею — і як сам каже, щоби не зачав робити, все згаджував про неї. Тож в голові його була все думка, щоб полунити на свою Україну.

В літі 1843. по чотирнацяти літах перебування на чужині вперше виїздит Тарас у рідне село. Але місто розради у него ще більший сум

наляг на серце. Неволя і тяжка біда рідних
врізала ся в єго серце. От що побачив в тім
ріднім селї;

Он глянь, у тім раю що ти покидаєш
Латану свитину з калїки здїймають,
З шкірою знимають!... А он распинають
Вдову за подушне,¹⁾ а сина кують,
Єдиного сина, єдину дитину,
Єдину дитину в військо віддають.²⁾

А онже під тином
Опухла дитина голодная мре,
А мати пшеницю на панщинї жене...

Аж страх погано у селї:
Чорнійше чорної землі
Блукають люде, повсихали
Сади зелені; погнили
Біленькі хати, повалялись!
Стави буряном поросли;
Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,
Німі на панщину ідуть

---

¹⁾ подушне, се була данина, яку крепаки мусїли платити панам. Як хто не мав заплатити, то брали остатне, та страшно били.

²⁾ В Московский державі не увільняють так як у нас одинаків від війська. Служать там у війську 12 літ (у нас лише 3).

І діточок своїх ведуть!
Ні милої хатиночки
В забутому краю
Ні тихої долиночки,
Ні темного гаю,
Ні дівчини молодої
Ні малої дитини
Я не бачу щасливої
Все плаче, все гине!...

Все те переняло его душу ще більшим сумом. Він з подорожі своєї вивіз більше журби і суму, як надії на поліпшенє. Не було на Україні куточка, де можна би було сховати ся Тарасови і не бачити того лиха.

Отсе все відбило ся в его поемах, в поемі Сон, Кавказ і многих інших — новий біль, якого зазнало его серце дав нової сили до поетичної творчости.

Між тим наука его в академії ішла дальше, і в році 1845. укінчив єї і одержав диплом — сей час потім покинув Петербург і поїхав на Україну. Через Москву заїхав він в повіт Звенигородский і Канівский, де перебув цілий май — а відтак прибув до Києва.

В Києві був цілий кружок української молодезі, що горячо любила свою вітчину, свій нарід і свій язик. Між тими головними діяч-

ми були: Костомаров — відтак славний історик — і Куліш — поет історик, — дальше Михайло Максимович, Дмитро Пильчиків, Василь Білозерський. Всі они, переняті письмом сьвятим наукою християньскої віри, що наказує любити всіх ближних задумали всіми силами ширити гадку визволення народу з кріпацтва — і сю ідею проповідували они між осьвіченими українськими панами. Між сих людей увійшов Тарас Шевченко, котрого серце як найгорачійше бажало сего самого, свободи для свого дорогого собі народа, котрого поезії проповідували те саме — мож і ясно поняти, длячого прийняли они его так горячо, обняли мов рідного брата та почали заходити ся, щоби дати ему можність постійно зістати в Києві. Ім удало ся найти для него місце при археографічній комісії, що до своїх видань потребувала образованого маляра, щоби їздив по Україні та збирав рисунки старих церков, монастирів. Сю роботу поручено Шевченкови. Заки однак вироблено ему се місце, він поїхав у свої рідні сторони. У Кирилівці відвідав сьвященника Кошицю, в котрого колись служив за наймита; всі приймали его радо, та лише дивувались, що все розпитує ся про „голодрачців“, про „старців“, дідів та простих людей. Его бідний варід більше обходив, як люде богаті — голодранці, більше як красно прибрані пани, а хоч

приймали его радо у найбільших панських домах, то він хоч сам вийшов на пана, краще чув ся між тими, між котрими родив ся, як між панами — не то, щоби борони Боже встидав ся бідаків. Отсе гарний приклад для всіх: хоч вийшло ся на люде, не треба встидати ся своєї бідної хати де ся родило, своїх свояків, що бідні та невчені. З Кирилівки вернув Тарас до Кієва і одержавши порученє комісії, поїхав в Полтавщину малювати. Робота тревала до зими — був в Переяславі, відтак в околичних селах, звідки в зимі поїхав до Ніжина, де зазнаємив ся з писателем Гербелем. Все місто зворушило ся, двері Тарасової кватери не замикали ся — всі хотіли ся з ним познакомити, побачити его, так далеко вже розійшла ся его слава. Тутки здибав він також свого давного знаємого приятеля Сошенка, що був в ліцеї вчителем — він ще і тепер пострікав Шевченка, що він більше пише як малює. З Ніжина переїхав Тарас до Чернигова — ту пізнав Андрія Лизогуба, свого великого почитателя, в его дворі, на селі Седневі, перебув він аж до великодня — а звідси повернув до Кієва. Було се в цьвітни 1846 р. Від повороту Шевченка до Кієва починає ся его близше, тіснійше знакомство з істориком Костомаровим а се відбуло ся на творах Шевченкових. В Костомарова стали сходити ся і інші приятелі:

Василь Білозерський, Дмитро Пильчиків, Артемовський — Гулак, Панталеймон, Куліщ і інші.

Тутка приносив Шевченко свої недруковані поезії Сон, Кавказ, Посланіє — всі слухали — і як оден з них розповідає — були всі ними очаровані, виучували ся на пам'ять. З тими приятелями їздив Шевченко по Київщині, забавляв їх співанем пісень пародних, розказував казки про бувальщину. Була там і розмова про чорну долю України — та там стали они думати про се, як би помогти бідному народови.

Під впливом сих гадок, засновав Микола Костомаров петаїне товариство „Кирило Методієвське брацтво“. Головною цілею сего товариства було се, чого учить письмо святе і наука Христова — се що всі люди повинні бути собі рівні, а не ділити ся на панів і невільників що треба знести всяку неволю. Для того передовсім головно постановили домагати ся, щоби знесено крпацтво і всі єго ознаки — щоби знесено кару тілесну, що понижає чоловіка. Далше цілею товариства було виєднати свободу віри, свободу слова, свободу друкованя, а також щоб наука для всіх була свободна. Дальше постановили змагати ся, щоби для простого народа засновувано обовязкові школи.

Як бачимо се, чого тії горячі патріоти так горячо бажали, домагали ся і аж через

тайне товариство хотіли дістати, все те ми маємо нині в нашій державі в цілий повні. Наш Наймилостивіший Монарх що є добрим батьком своєї держави, все те запоручив нам конституцією. В нашій державі всі є рівні — всі мають рівні права. Найбідніший селянин з найбільшим маґнатом супроти права є однаково рівні; — в нашій державі всі є свободні. Всякий може піти де хоче, робити що хоче — коли закон сего не заборонює — то ніхто єму сего заборонити не може. У нас всякий може свободно учити ся — ніхто не має до сего перепони, у нас є по селах всюди школи обовязкові. У нас є свобода віри і обряду — ніхто нікого не може силувати, щоби покидав свою віру, у нас є свобода слова, свобода друку. Які ми щасливі, що сего не потребуємо ся добивати!

В московській державі було само домагане ся сего злочином, так, що Шевченко і товариші мусіли крити ся з своїми замірами. Члени сего товариства мали ширити свою проповідь устним і печатним словом, доброю наукою жінок, матери, сестер, тих діячів, що мали колись вирости серед стуманілого народу і холодного байдужного паньства. Тії ідеї мали они ширити серед панів, щоби звільняли нарід з кріпацтва, мали підготовлювати і уряд до переняття тих гадок.

Всі ті гадки обговорювані в Кирило Методієвским брацтві ми бачимо в поемах Тараса Шевченка — в Кавказі, в Посланію до земляків. Їго муза сильно великим голосом проповідувала ті сьвяті ідеї — а кіївська громадка вважала єго вже не лише поетом, але народним пророком.

Але як сказали ми, ідеї ті були проти правительства московского тяжким злочином. Тому прихильні єму Москалі остерігали Шевченка, щоби не читав всюди своїх поем Кавказ і Сон, де ударює з цілою силою проти десподства неволі, крпацтва, бо за се може постигнути тяжка кара. Але Тарасови як горячому патріотови було се байдуже — у него на душі була одна гадка — щастє рідного краю. Він сам каже:

Я так єї, я так люблю
Мою Україну небогу,
За неї душу погублю.

Він все був готов перетерпіти, всі муки за неї — нічим ставив він своє жите проти добра краю.

Мені однаково чи буду
Жити в Україні чи ні,
Чи хто згадає чи забуде

Мене в степу на чужині,
Однаковісїнько мені.
В неволі виріс між чужими.
І не оплаканий своїми
В неволі плачучи умру,
І все з собою заберу,
Малого сліду не покину,
На нашій, славній Україні,
На нашій, на своїй — землі.
І не помяне батько з сином,
Не скаже синові: Молись,
Моли ся сину: За Україну
Єго замучили колись...
Мені однаково, чи буде
Той син молити ся, чи ні...
Та не однаково мені,
Як Україну злії люде,
Присплять лукаві і в огні
Єї окраденую збудять...
Ох, не однаково мені!

Здаєсь, судило ся Тлрасови перетерпіти все жите. Від дитячого віку до смерти довелося йому перетерпіти всяке лихо. І от, здавалося, заблисла знов в перед ним красша будучність. Почитателька єго княжна Репніна ви-старалась у Міністра для Шевченка місце професора малярства при київским університеті. Одна українка розентузіязмована єго творами

передала Кулішеви гроші щоб за тих вислати Тараса до Італії на дальше образование в малярстві — Тарасови сказали, що се уряд дає ему за допомогу. Шевченко зрадів як дитина і був щасливий яким небував ніколи.

Як раз тоді впало на Тараса страшне лихо. Ёго арештовано. Справа мала ся так іменно, що через стіну від Гулака, де зійшли ся Кирило-Методієвці на Різдво, мешкав студент Петров. Серед жвавого однодушного товариства ішла щира бесіда — про долю України, про надії визволення народу з кріпацтва. Говорили про історію України, про часи Хмельницького. Перед ними ожила минувшина, свобода, слава — все те запалило Шевченка, він став говорити горячо, голосно, невздержно не оглядаючи ся на слова, став деклямувати вірші. Нікому не прийшло на гадку, що хто може їх підслухувати — тимчасом за стіною слухав все Петров і міркував:

Він відтак хитро підійшов Кирило-Методієвців і довіре Гулака, так, що они вскорі допустили ёго до свого товариства. Тут розвідавши ся про ціли товариства, ёго роботу сей Юда Іскаріот зробив начальству донос. Справу стали поволи слідити, а наслідком було арештоване Шевченка і товаришів.

Шевченко як раз поїхав був на Україну на весіле Куліша з сестрою Білозерского, а по

весілю якийсь час забавив ся на Україні, а в перших днях цвітня їхав з поворотом у Київ, щоби взяти ся до дальшого діла учительства малярства при університеті.

Іде Тарас гостинцем, Весело дзвонит поштовий дзвоник, радістно беть серце поета. За Дніпром розкинув ся на горах Київ — от і берег; Шевченко на поромі тихо, повагом рушає пором через Дніпро. В голові поета самі веселі думки, гарні надії, нічо не охмарює їх ему і на думку не впадає, що лихо підкрадає ся до него і от — от стоїт за плечима. На душі его ясно, тепло... Пором доїздит до берега — стає, Тарас сідає на бричку — аж підходить до него старший поліціянт і питає:

Ви Шевченко?

Я . . .

Я вас арештую . . .

Шевченко опинив ся в неволі. Було се 5 цвітня 1847 року.

---

4. Шевченко в неволі.

І знов опинив ся Шевченко в неволі як раз тоді коли перед ним розкривались такі гарні вигляди на будучність. Всі золоті мрії на-

раз розвіяли ся, а чекала страшна, сумна будучність. Сам факт той, що належав до Кирило-Методіївського братства, і що написав твори Кавказ, Сон, де так різко виступав проти варварства і гноблення народу вважав ся так великим злочином, що за се чекала Тараса тяжка, велика кара.

Разом з Шевченком арештовано Гулака, Костомарова, Куліша і Білозерського, Костомаров провідавши завчасу про те, що у него буде ревізія, передав свої папери приятелеви своєму Юзефовичеві до схованя — сей здрадив єго і видав все начальству. Був там статут братства, були всі папері, були поезії Шевченка, Сон, Кавказ.

В слідстві увязнених розпитували дуже строго — грозили карою смерти, яка чекати має їх за сей злочин, а колиб розказали все отверто, то можуть надіятись, що цар їх помилює і подарує всяку кару. В наслідок того Білозерський і товариш єго Андрузький розповіли, відкрито все — а сей послідний вказував на Шевченка яко скрайного ворога ряду. Всі инші признавали се, що Татас властиве не належав до Товариства — він і сам так признавав ся. Всіж сподіяли ся, що в наслідок сего прийде єму може за вірші відсидіти яких кілька місяців найбільше, на яку то кару засудить єго суд. Але кара вийшла в десятеро більша.

Шевченка не ставили зовсім перед суд. В державі московській не так як у нас — де за всяку провину треба винownika ставити перед суд, і сей признає єго винним або невинним — а в наслідок того, накладає кару. В московській державі є ще власть адміністраційна, що без суду може на того, кого вважає підозриним, небезпечним наложити кару заслання на Сибір, віддати до війська. Так зроблено і з Тарасом. Власть адміністраційна третєє одділенє, предложила цареві доклад, що Шевченко чоловік дуже небезпечний, бо своїми віршами розширює між народом ненависть до цара, єго родини, ряду і держави, — і підборює проти ним. Для того предложили, щоби Тараса заслати, віддати яко простого жовніря до війська оренбурского, а крім сєго поручити начальству, нагляд, щоб з під пера єго не виходили такі небезпечні і шкідні твори. Цар Миколай I. розглянувши сей доклад згодив ся на него, а до сєго при-суду підписаного 28 мая 1847. додав власноручно: Під найпильнїйший догляд заборонивши писати і малювати.

Товаришів Шевченка покарано теж вельми строго Гулака замкнено в кріпости 3 роки, а відтак заслано в далекі провінції під пильний догляд. Костомаров втратив місце професора університету — крім сєго засуджено єго на оден рік арешту в кріпость, а відтак на

заслане під пильний нагляд. Білозерському, за те, що щиро признав ся, дарували вязницю а заслали в Олонецьку губернію, Куліша вислано на службу у Вологду. Крім сего заборонено дальше продавати печатані твори Шевченка, Костомарова і Куліша.

Так без суду впала на Шевченка страшна кара, а властиве аж чотири кари. Одна се була заслане без терміну в далекі провінції, у чужу чужину. У него відобрали те, що він так горячо любив: его дорогу вітчину, єї степи, єї могили, его рідне слово. Всего того не мав він ніколи може більше побачити. Саме те було страшне. Але крім сего були ще дальші кари. — віддане простим жовніром до війська. Єго, що так любив волю, его образованого чоловіка, що навик жити з людьми образованими, вкинули яко простого, рядового жовніря в ряди війська. Третя кара — заборонили єму писати, четверта, заборонили малювати — отже мовби відобрали в него лїпшу частину его життя. Єму, генїєви, писане і малюване се було потребою его душі, без котрої она всихає мов квітка без дощу, гине мов риба без води... Так став Шевченко мучеником за любов до своєї вітчизни, до свого народа.

Він найшов ся нараз без всякого праваї се не був вже від того дня поет, маляр-академік а був простий політичний проступник,

салдат Тарас Шевченко. Від сеї хвилі не тільки офіцер, але і простий старший мав право знущати ся*) над ним, глумити ся, мордувати військовою муштрою, бити брудною рукою вибраного Богом найкращого сина України.

Не трудно зрозуміти, що діяло ся в душі Шевченка — яке горе і сум его обгорнули! Его переняло почуте гірше може, як обгорнулоби чоловіка притомного, колиб его силоміць забили в тісну, темну домовину. В домовині чоловік не довго би ся мучив — він небавом задусив би ся, а Тарас ішов на довге мордоване в казармах. І так, засланий мусів покидати давне своє жите, дорогу вітчину — а в додатку закинули его у смердячі казарми Місто чудового неба рідного краю — голий, рудий кіргізьський, місто сьвітлиці приятелів Лизогуба, Репніни — темна казарма повна бруду та смроду — місто товариства таких людей як Костомаров, Гулак, Лизогуб, Репніна, товариство темних жовнірів! Він мав от от обняти катедру малярства на університеті, а ту прийшло ся виучувати муштри!

Самому чудно. А деж дітись?

Що діяти і що почать?

---

*) В московській державі вільно жовнірів старшим бити скільки схочуть — се їм право позвляло.

Людий і долю проклинать —
Не варт — ей Богу? Як же жити
На чужині, на самоті,
І що робити в заперті?
Якби кайдани перегризти,
То гриз по-трохиб — Та не ті,
Не ті їх ковалі кували,
Не так желізо гартували,
Щоб перегризти. Горе нам;
Невольникам і сиротам
В степу безкраім за Уралом.

14. червня вислали Шевченка з Петербурґа до Оренбурґа — сю подорож — 2110 верстов перебув він в сім день — на добу випадає 300 верстов. Ёго везли без видиху, ледве, що дали пообідати — звідси, з Оренбурґа вислали ёго 23. червня до Орска, де стояв пятій баталіон, до якого приписали Шевченка.

З Оренбурґа до Орска буде 40 миль. Дорога була невесела, вела через невеселі московскі села, а чим ближше Орска, розкривала ся сумна пустиня, без краєвиду — серед неї в далі виринала кріпость. „Мені стало жалко — згадує сам Шевченко“, сумно, тужливо сам Господь знає яке велике нещасте дожидало мене в тій фортеці — а страховита пустиня

навкруги, здала ся мені викопаною могилою, що налагодила ся похоронити мене живим“.

Его ставили перед начальником, вписали в реєстр під число 191 рядовим 2-гої роти, поставили під міру, описали і відослали в казарми, де мусів жити разом з іншими жовнірами.

Якеж було щоденне жите Шевченка. О шестій годині рано барабан будив жовнірів, а за годину треба було виходити на муштру. Муштрувались цілих три години, відтак годину спочивали, обідали погану страву, а відпочивши знов годину, знов муштрувались дві години. Відтак була школа — вчили титулів, назвиск всего начальства від фельдфебля до військового міністра. Відтак вечеряли о девятій годині розганяли до казарми. Казарми низькі, погані хати, повно в них люда, повітре густе, аж темне — всілякий парід зігнаний зі всіх сторон. І так ішов день за днем...

Приходить ніч в смердячу хату,
Осядуть думи; розібють
На стократ серце і надію,
І те що вимовить не вмію,
І все на сьвітї проженуть,
І спинять ніч: часи — літами,
Віками глухо потечуть..
І я кровавими сльозами

Нераз постелю омочу,
Перелічу і дні і літа...

Отті думи мучать ще гірше єго душу, заснути
не може, тому

Благаю Бога, щоб сьвітало;
Мов волі, сонця — сьвіту жду...
Цьвіркун замовкне; „зорю” бють*)
Благаю Бога щоб смеркало!
Бо на позорище ведуть
Старого дурня муштрувати.

І так іде день за днем. Тяжку — тяженьку муку переходив Тарас з муштрою — до неї не було в него зовсім здібности ані охоти. На лихо командир роти Богомоллов був чоловік вельми строгий — він не вагував ся навіть Тарасови загрозити різками, коли не буде добре поводити ся. Згадує сам Тарас про те муштрованє: „Тремтить було, серце, аж замирає, а я мащу собі вуси, одягаю ся в мундур, і стаю перед лице командиря, а лице в него з хмелю червоне. Здам іспит з муштри і на сам кінець вислухаю, як бравий салдат повинен поводити ся. Тепер (се каже в 10 літ пізніше) сьміх тай годі, бо я вже при звичаїв ся —

---

*) барабанять щоби вставати.

а тоді було не до сьміху. Тоді я мусів похоронити у собі всяке людське почуте, та мовчки, не червоніючи ні біліючи слухати моральне научуване з уст грабіжників і кровопійників“... Про товаришів з казарми годі і згадувати — се були поганці всякого рода за всілякі злочини позганяні. Офіцери приймали его як осьвіченого чоловіка між себе — та і се були п'яниці всякого рода, що Тарас волів не раз вже казарми, як їх товариство. Вертає у свою казарму, бе ся з своїми думами, та вижидає другого дня, щоб зачати таке саме життя. Прийде неділя, день випочинку.

Неначе злодій по-за валами
В неділю краду ся я в поле
Валами вийду понад Уралом
На степ широкий, мов на волю.

І болящєе, побите
Серце стрепенеть ся
Мов рибонька над водою;
Тихо усьміхнеть ся,
І полине голубкою
Понад чужим полем —
І я ніби оживаю
На полі, на волі.
І на гору високою
Вихожу дивлю ся,

І згадаю Україну,
І згадать бою ся.

І так поринає він в свої думки, та серед думок забуде своє горе, свою недолю — хоч думкою полине на свою дорогу Україну. Аж тут:

Айда в казаржи! айда в неволю!
Неначе крикне хто надомною
І я прокинусь. Поза горою
Вертаюсь, крадуся по над Уралом
Неначе злодій той поза валами...
Оттак я друже мій, сьвяткую
Оттую неділеньку сьвятую.

В додатку до сеї муки він терпів ще тяжку нудьгу — бо ані писати, ані малювати не вільно було єму — не було з разу що і читати опріч біблїї. Одиною розрадою були ще листи від приятелів з України — але они приходили дуже рідко. Приятелів перше мав Тарас дуже багато — але не оден став ся цурати єго, коли пішов на засланє. Одні забули, другі боялись зносин з засланцем. А се страшно болїло поета.

І знов менї не привезла
Нїчого почта з України!

Колись божились та клялись,
Братились, сестрились зо мною,
Поки мов хмара розійшлись —
Без сльоз, роси тії сьвятої.
І довелось знов мені
Людей на старості. Ні, ні,
Вони в холери повмирали —
А те-б хоч клиптик переслали
Того паперу.

Та були у него і остались вірні друзи,
Репніна і Лизогуб; они зразу не знали, де він
діває ся — але як лише написав до них, то
они сейчас стали писати до него. В листах до
них жалуєсь Шевченко на свою долю, що
ему страшно зле і скучно, просить, щоби при-
слали книжки та фарби, щоб було чим тугу
розігнати. Они і прислали з листами те що
просив.

В осени 1847. р. занедужав Тарас на рев-
матизм, а як стала ся між салдатами прокида-
ти цинга то не минула она і Тараса. Ізза то-
го дозволило ему начальство покинути казар-
му і перебрати ся в приватну квартиру до
якогось козака. Тут було ему свобіднійше —
він не будучи що хвиля під доглядом став
малювати і писати. Одну картину хтось поба-
чив — і за те знов Тараса перегнали назад
в казарму.

Новий 1848. рік зустрів Тараса, неначе того Іова на гноївці. „Лихо діє ся зі мною“, пише він до Лизогуба — „та не одно, а всі лиха впали на мою голову: одно-те, що нудьга і безнадія давить моє серце, а друге що нездужаю. З того часу як привезли мене в сей край, перетерпів я ревматизм і цингу, а тепер зуби і очи болять, що не знаю де діти ся, і чи не чудно, скажіть — як принесли ваш лист, мені полегшало так, що на третій день мені вже можна було писати отсей коротенький лист.

Листи від дорогих другів, листи та звістки з дорогої України се була одинока розрада та потіха — а між тим ему трохи полегшало в неволі. Коли шеф жандармів Орлів допитував ся, як поводить ся Шевченко, відповів генерал начальник бригади, що Шевченко поводить ся бездоганно, і що заслугує на те, щоб ему дали дозвіл малювати. Вскорі зложило ся так, що Тарас покинув Орську кріпость, бо его приділено до експедиції, яку висилано над море Аральське, щоб описати его береги. З Орська вислано до Раїму цілий відділ оренбурского війська під проводом капітана Вутакова — а сей знаючи талант Шевченка попросив генерала щоби до експедиції приділив Шевченка: він мав змалювати береги Аральського моря.

Генерал пристав на се; 11. мая 1848. рушила експедиція — і дорогу 80 миль перебула в 6 неділь. Ішли так поволи, бо дорога була страшно томляча: ішли голим степом, то глибокими пісками, а спека була така страшна, що в піску мож було спечи яйце. То знов не раз ставало так холодно, що салдати муіли надівати шинелі та іти в них. Нераз день цілий не було води по дорозі — терпіли спрагу — сонце пекло, так що багато людей похорувало ся на очи. Шевченко раз з духоти зімлів в дорозі — єго муіли підняти і положити на возі. Дня 19. червня прийшла експедиція у Раїм і почала лагодити судна до плавби по морю — пригот ованя тревали більше місяця: 25. липня виїхали на море. На судні, де був Шевченко було 20 людей; через два місяці пливали они по морю та мірили єго глибину, а Тарас увесь час змальовував береги, краєвиди. Настала осінь, треба було заїхати на зимівлю, на що сим разом визначили новий форт на острові Кос-Арал. Тут треба було перебути осінь, зиму і весну. Не було тутки тільки муки що в Орску, не гонили на муштру, не заборонювали писати пі малювати — але за те була тутки страшна нудьга. Не приходили ту жадні звістки з рідної України — почта туди приходила двічи на рік, а ще під той час як приходила, Тараса не було у форті а приятелі

не писали до него, бо не знали, де він діває ся.

Тож страшна нудьга обіймала его, що і пробиває ся в его поезіях.

Мов за подушне оступили
Отсе мене на чужині
Нудьга і осінь... Боже милий,
Деж заховати ся мені
Що діяти? Уже й гуляю
По тім Аралу, і пишу,
Віршую — нищечком грішу,
Бог зна колишніі случаї
В душі своїй перебираю
Та списую, щоб та печаль
Не перлась як той москаль
В самотню душу... Лютий злодій
Впираєсь таки, тай годі!

Навіть офіцери, під зиму вибрали ся у Оренбург. Шевченко остав ся між уральськими козаками, людьми темними. Не було з ким і поговорити — ні звідки звістки, мов всі забули, розпука імає ся его.

Неначе лютая змія
Розтоптана в степу здихає
Заходу сонця дожидає
Оттак то я тепер терплю
Та смерть із степу виглядаю.

Сумно було в оселні, а ще сумніше стало як настала люта зима. Зима, сніг, вітри та їх заводжене наганяли в наболілу душу поета ще більше туги — а ту ще надходили сьвята. В розпуці він пише посланіє до свого друга Федора Лазаревського. Він благає єго щоби згадав єго нещасного, що карає ся ту на чужині.

От тоді згадай, в пустині
Далеко над морем
Свого друга веселого
Як він горе боре,..
Та згадує Україну...

А ще гірше болить, як згадає, як весело
тепер на Україні, як всі обходять сьвято.

Наступає сьвято
Тяжко його друже—брате
Самому стрічати
У пустині! Завтра рано
Заревуть дзвінниці
В Україні, завтра рано
До церкви молитись
Підуть люде., завтраж рано
Завне голодний
Звір у пустині і повіє
Ураган холодний
І занесе піском — снігом

Курінь, мою хату.

От так мені доведеть ся

Сьвято зустрічати.

В літі почались роботи на ново. Товариство Бутакова і робота розважили Шевченка трохи — а Бутаков поводив ся з ним добре, приязно. Колиж роботи над морем в осени 1849. покінчили ся, Бутаков предложив ґенералови, щоби Щевченка перевезти в Оренбург, щоби там обробив нашкіцovanі краєвиди та висував карту моря. Ґенерал згодив ся на се, і 1. листопада 1849. Шевченко був вже в Оренбурзі.

В Оренбурзі полекшало Шевченкови. Тут стрінув він знакомих — друга Лазаревського, — Поляків поселенців Сераковського, Броніслава Залєського і знакомого собі адютанта ґенералового Герна. Сей заквартирував Шевченка у себе і згодив ся, щоб листи до Шевченка висилали під єго адресою, щоб хто не перехопив.

Отсі приязні відносини, товариство приязних людей звеселили поета, підняли єго на дусі, розвіяли пригнобленє, яке насіло єго на Аралі. В додатку мож єму було свобідно писати малювати — для комісії він викінчував краєвиди берегів моря. Єму мов засьвітив веселіцій промінь. І в поемах єго пробиває ся

тон веселіщий, не видко вже тої страшної розпущки. В него пробиває ся все надія, що побачить ще свою Україну.

Ось длячого мушу
Жить на сьвітї, волочити
В неволї кайдани
Може ще я подивлю ся
На мою Україну...

Роботи коло справоздання експедиції покінчили ся, і генерал був вельми вдоволений з Шевченка. Він відносив ся навіть до Петербурга щоби Шевченкови на все дозволили малювати — але звідси прийшла сумна відповідь, що на се сам цар не згодив ся... Треба було знов крити ся потайком, щоб ніхто не побачив; своєю дорогою офіцири і сам генерал дивили ся на се через пальці: Шевченко малював навіть портрет генеральші — але генерал нібито не знав про се.

Та тут скоїло ся знов лихо. Офіцер Ісаєв за щось прогнівав ся на Шевченка, та щоби пімстити ся, подав генералови донос на него, що він на перекір царському наказу, ходить в цивільній одежі та малює. Генералови годі було знехтувати сего, коли вже був офіціяльний донос — він мусів розпочати слідство проти Тараса.

Тараса перестерегли перед ревізією, щоби спрятав що в него є компромітуючого. Відтак

Генерал зарядив у него ревізію, забрали книжки, листи з України, фарби та малюнки, а самого замкнули у тюрму. За сям его вислали назад до Орска і замкнули в казамату між всіляких проступників, а всі найдені у Шевченка річі до Петербурга до міністра війни. Генерал доніс до міністра що розсліджено, що Шевченко носить цивільну одежу, малює і пише вірші — на се наспіла відповідь, що Шевченка треба держати в арешті так довго, як покінчиться слідство — а начальників покарати за недогляд. Слідство тревало довго. Слідили, розглядали, все — а відтак відійшов рапорт до Петербурга, де сказано, що слідство виказало, що в письмах і малюнках Шевченка не було зовсім нічого злочинного, а в листах писаних до него з України теж нічого злого найти не мож — там тільки виражено співчутє з Шевченком і стараня, щоби єму виєднати помилуванє. Шевченко отже нарушив лише дисциплїну тим, що ходив в цивільний одежі і проти наказу малював і писав. За те, що єго не доглядали як слід, треба покарати начальників єго, а єго самого віддати під тяжкий нагляд, щоби не міг зрушувати царєку заборону.

Шевченко просидїв в казаматї кілька місяцїв — випустили єго звідєси доперва тоді як мали перевести на нове місце засланя, в Но-

вопетровську кріпость. Місцевість ся була в далекім кутку в Азії, на схід моря Каспійського, в краю на пів-дикого народу Кіргізів, що з своїми отарами переходять тіі пустарі. Сей нарід намагалась підбити московська держава, а що они підбиті часто ворохобили ся, уряд збудував над морем кріпость, де мало стояти військо і пильнувати, щоби Кіргізи не творили ворохобні. Край Кіргізів, се земля сумна, пуста, неврожайна, без сталих осель — се пустиня сумна і нудна. В такій сумній землі, над морем на скалі построїли Новопетровську кріпость: навкруг ні дерева ні корчика, від осени до зими виє сумний, холодний вітер. Довкола нічо ні дістати не мож, ні купити, ані людей — словом мов жива могила.

В тій кріпости перебувало здві сотні салдатів з 29 офіцирів, та трохи крамарів — сумно та пусто, навіть не було перед ким стерегти кріпости, бо Кіргізи не наближали ся навіть туди. Одиноке занятє була лише муштра а розривкою лиш горівка та карти.

В оттаку могилу попав в жовтні 1850. Шевченко. Начальником сеї кріпости був полковник Маєвский, чоловік добрий та прихильний для Шевченка. Але щож мимо своєї прихильности не міг він в нічим полегшити Шевченкови, бо начальство з гори приказало як найбільше строго наглядати єго. Єго мали при-

каз наглядати і командир роти і підфіцер, про найшеншу провину під особистою одвічальністю мали доносити начальству. Тим робом і Маевский мимо найщиршої волі і охоти нічо вдіяти не міг.

Ротним командиром Шевченка був Потапов, чоловік темний, строгий та безсердечний, від якого годі було надіяти ся якої небудь пільги. Тож і сумне там житє було Шевченка. Закинули єго в казарму, приставили до него дядьку*) стали виганяти на муштру та на роботу коло фортів. На муштрі Потапов обходив ся з ним безпощадно, допікав всім чим міг, та прямо знущав ся над ним. Шевченко був нездатний до муштри — а Потапов хтів з него зробити справного жовніра — тож мучив єго всіми спобами, так що інші офіцирі звертали на се єго увагу. Крім сеї муки — роботи тяжкі коло форту, тяжкі навіть для простого чоловіка, звиклого до ручної роботи, томили єго сили — а при все те наруга. Се в службі. А в казармі знов пильно стеріг Шевченка „дядько“; він глядів, щоби в него не було ні олівця, ні наперу, щоби нічого не писав, не малював; Він не зводив з него очий, а коли

---

*) Дядько — се в війську московскім наглядач, інструктор, що в казармі має вчити і наглядати салдата.

виходив з казарми на муштру, чи на свіжий воздух, дядько трусив його, шукаючи чи нема в него в кишені, за пазухою або в чоботах паперу або олівця. Та не досить сего — ще і Потапов сам від часу до часу прибігав його ревідувати.

Оттак, бачимо, навіть крадькома, як то було давніше, не було тепер можна Шевченкови ні писати ні малювати. У него, закинувши в сю „живу могилу“, відобрали все, що могло хоч трохи розважити, полегшити тяжке жите. Єго жите стало тепер одною страшною, тяжкою мукою. До нікого з товаришів написати не мож було — ані звідси звістки дістати і таке жита день за днем, місяць за місяцем. Не тяжко зрозуміти, чому Шевченко до одного з офіцирів в розпуці говорив, що „ліпше було мені на світ не родити ся, або швидше вмерти“ — та поняти, чому говорить він:

Неначе лютая змія
Розтоптана в степу здихає
Заходу сонця дожидає
Оттак то я тепер терплю
Та смерть із степу доглядаю...

Єго мов відрізали від цілого світа. Єго вірні товариші на Україні нероз заходили ся,

щоби коли не визволити, то бодай полегшити йому. Алеж всі заходи на нічо не здали ся.

Княжна Репніна писала до шефа жандармів Орлова, що був єї свояком благальний лист за Шевченком — але се не зрушило его серце — він противно, відписав їй грубо, що вставляване ся за рядовим, та листоване з ним се прямо річ неприлична — колиж буде дальше в сю справу втручати си або писати листи до Шевченка, то і єї не минуть немилі наслідки. Другого друга Шевченкового — Лизогуба покликав Орлов до себе, поганьбив его за приятелюванє і переписку з Шевченком і царским іменем заборонив єму писати листи до него — бо інакше і для него найде ся місце там, де перебуває Шевченко. Оттак і сеї пільги, якою були листи, не стало Шевченкови.

Оттакі муки терпів Шевченко цілих два роки. В осени 1852. взяли Потапова з Новопетровска, а командирем Шевченкової роти став прихильний Шевченкови Косарев. Тоді і Маєвский міг Шевченкови в дечім полегшити — він позволив єму писати на Україну — а відповіди мали присилати звідси на руки Маєвського. Алеж і ся полекша не довго тревала, бо під кінець 1852 р. вмер Маєвский — а поки прийшов новий начальник, незнати було, яка знов доля жде Тараса, чи буде єму краще, чи вернуть ся знов гіркі хвилі муки.

Комендантом кріпости назначили Ускова — до Новопетровска прибув він в цвітні 1853. Сей, знаючи про Шевченка і его долю лиху від его приятелів в Оренбурзі, Герна і Лазарезского, був для него прихильний — тільки зразу, поки роздивив ся в місцевих відносинах, мусів обходити ся обережно — відразу бажав пільжити Шевченкови, а особливо прихильна була для Тараса жінка Ускова, людина добра та сердечна, і она з гори постановила собі зробити з чоловіком все, що можна, щоби Тарасови полекшити его тяжку долю.

Зразу Тарас, навчений пригодами останніх літ дуже недовірливо глядів на прихильні до себе відносини Ускова — але швидко пізнав, що се люде щирі, щиро думають з ним. Він став що день до них ходити, они розважували его розмовою, давали читати книжки — а всеж найбільшою потіхою була для него забава з дітьми. Особливе полюбив він їх сінка Дмитра, що і его дуже полюбив; та на жаль дитина вмерла, а Тарас чимало сліз пролив за нею. Отся любов до дітий привязала до Шевченка і родичів — Ускові полюбили его щиро, він став немовби членом їх родини, щоденним гостем. За сим пішли і полекші для Шевченка в війску — его звільнили від муштри і обовязків служби військової, він міг писати листи до знакомих, відбирати з України

відповіді, міг читати книжки. Але єго все страшно боліло, що малювати і писати не мож було — він забавляв ся лише ліпленем фігур з глини та різьбою.

Щоби Шевченкови і в тім помочи, порадив єму Усков подати в Петербург прошене, щоби єму позволено для церкви в Новопетровску намалювати напрестольний образ; він сподіяв ся, що начальство не відмовить призволеня в такій ціли і в сей спосіб буде можливе обійти заказ мальованя. Сам комендант залучив до сего прошеня справоздане, що Шевченко захує ся дуже добре, і що заслугує на всякі пільги. Але і ся дорога нічо не помогла. По трех місяцях прийшла відповідь — що Шевченкови не дозволяє ся навіть образа до церкви намалювати.

Отся заборона знов дуже прикро вразила Шевченка. Він в листах до своїх жалуєсь на се і каже, що вже на все треба зречи ся надії на кращу будучність. Одиною розрадою остави для него листи з Укряїни, зносини сердечні з Усковими — всі прочі змаганя не помогли навіть предложене Ускова, щоби Шевченка зробити підофіцером начальство відкинуло...

Але в початку року 1855. знов віджила в Тарасі надія на кращу будучність. В році 1855. помер цар Никола, що підписав заслане Шевченка; на престол вступив цар Алексан-

дер. Звичайно діє ся так, що при вступленю на престол оголошує цар амнестію, се є помилуване для покараних. Всі сподіяли ся на певно що сей цар, котрого виховував приятель Шевченка Жуковский, знає як незвичайно жорстоко покарано Шевченка, і що сю страшну кару терпить він вже вісім літ. Тарас теж сподіяв ся зовсім на певно, що і він буде між помилуваними — цілий майже рік жив сею надією — бо звістка про зміст маніфесту дійшла до Новопетровска доперва в цьвітні слідуючого року.

На сам великдень 1856. р. прийшла доперва звістка, сумна звістка, що жорстоко знївечила всі ті золоті надії — про Шевченка не було згадки в маніфесті — єго забули...

Знов пропали всі надії, знов наляг сум на душу. Але приятелі єго старають ся розважити єго — а побіч сего роблять що можна, щоби Шевченка виратовати. Они вдають ся до президента академії Гр. Толстого, щоби своїми впливами вступив ся за Шевченка і радили Шевченкови, щоби і він листовно г'рафа о се просив. Г'раф Толстой і єго жінка се були люде незвичайно добрі, розумні, щирі, та обдаровані нїжним чутєм — они зрозуміли страшну долю Тараса, спочували щиро з ним і щиро-сердечно заняли ся єго справою. Заняття ся треба було дуже обережно, бо була се

річ вельми трудна. Граф Толстой робив все що було можна, вдавав ся на всі сторони, де лише сягав єго вплив — і всі сподіяли ся, що Шевченка не мине амнестія з нагоди коронації царя, що мала збути ся в серпни 1856 р. Але і сим разом надії пропали — і тепер ще Шевченка не помилували. Про всі ті заходи знав Шевченко, і сам надіяв ся, що тепер неминуче, вийде на волю — і знов надія пропала, а Шевченка огорнула така розпука, що боялись про него, щоби собі якого лиха не заподіяв.

Вірні приятелі не забували про него, гр. Толстой заходив ся дальше — і сим разом діяв чого хотів — Шевченка в січни 1857. визволили. Звістку про се вислав Лазаревский в половині січня — а до Новопетровска дійшла она доперва на сам Великдень 7. цвітня.

Нам трудно і поняти, яка радість се була для Шевченка, ще в десятеро більша як тоді, коли єго випустили з крѣпацтва. „Я трохи не здурів — пише він сам. „Десять літ — друже мій єдиний, вимовити страшно — а щож витерпіти і за що витерпіти!“

Але се була доперва звістка про волю, а поки урядовою дорогою прийшла про єе грамота — довго ще треба було почекати.

Поет розрадуваний починає ся збирати в дорогу, а ту ідуть дні за днями, тижні за тижнями — а він все ще в крѣпости, ря-

довий, в неволі. Дорогою урядовою ішло письмо про се вельми поволи. Нудьга давила поета — він би орлом хтів злетіти на Україну, а ту держать єго, не пускають. В сїм часі прийшов і лист від приятелїв, що радять єму, щоби не на Україну їхав — а в Петербург — се буде красше, так вимагають обставини. Так минуло від першої звістки цілих чотири місяці — Тараса випустили доперва 2 серпня...

Минуло десять лїт і чотири місяці від часу як арештовано Шевченка. Десять лїт! — як то страшно довгий — довгий час — томлено Шевченка, забрано десять лїт найкрасшого віку. Забрано єго молодим, як мав 33 лїт — веселим, з міцним здоровлем, хорошого з густим русявим волосем на готові. В десять лїт вийшов на віки зруйнований, сивобородий, лисий, знемощїлий дїд. І тїло послабло, і дух упав і талант, гноблений тїльки часу став пропадати. Минули найкрасші молоді лїта — найкрасший вік, пропало здоровле. Зломаний, знївечений вертав на волю бідний мученик за свій нарід, за свою вітчину.

Вороги!

І люті, люті! Виж украли
В багно погане заховали
Алмаз мій чистий, дорогий,
Мою колись сьвятую душу.

Тай сьмієтесь !
Ви тяжкий камінь положили
Посеред шляху і розбили
О його Бога боячись
Мов малее та убоге
Те серце, праведне колись.
Тепер іду я без дороги
Без шляху битого... А ви
Дивуетесь, що спотикаюсь,
Що вас і долю проклинаю,
І плачу тяжко.

---

4. Шевченко знов на волі.

Хоч не довелось Тарасови, так, як собі се був в радісних думках уложив, злинуги у рідний край, у дорогу Україну — але всеж став він на волі і їхав до людей, що щиро прихильні для него не жалували труду, що-би виходити єму свободу. Він їхав у Петербург.

За три дні переплив Тарас море каспійське і 5 серпня дістав ся у Астрахань. Саме місто погане не подобало ся Тарасови, і він ще в Новопетровську задумав сейчас з Астрахану плисти Волгою до Нижного Новогроду, але

коли прибув туди, довідав ся, що корабель плине донерва 20. серпня. Так в поганому місті знов довело ся сидіти більше двох тижнів та спинити свою подорож. В новому та чужому місті, проїждому, що не має там ні діла ні знаємих все кучно сидіти а тим більше Тарасови, що, вирвавши ся з неволі, бажав як найшвидше дістати ся до столиці, до знайомих, а в додатку треба було жити ошадно, бо мав мало грошей. Треба було чим небудь забити час. Шевченко оглядав місто а потім зазнакомив ся з деким. Ту найшов він своїх земляків — і ту зраділо его серце — бо ті земляки всі знали про него, про его недолю, привитали его радісно та сердечно, та прийняли гостинно. Все те вплинуло на Тараса мов на зівялу квітку свіжа роса. Тарас згадує про се в своїх письмах: „Спасибіг вам! ви наділили мене таким щастем, ви надали мені таких радощів, що мое вдячне серце ледве їх виіщує. Память про отсі найщасливіші дні я сховаю в скарбниці серця свого“.

У Тараса було як згадали ми, дуже мало гроша — проте мав він на кораблі їхати на найгіршім місци і купив що найдешевійший білет. Довідав ся про се его почитатель богач Сапожников, що їхав як-раз з родиною до Петербурга. Він і попросив Тараса, щоби їхав

в винаймленій ним каюті. — Тарас згодив ся на се, а свій білет подаруваз якомусь бідакови.

Не хмарний, мрачний краєвид, але веселий шлях розкривав ся перед Шевченком, зелені веселі береги. „Нові тихі, місячні чарівні поетичні дні. Волга поняла ся прозорим туманом, і немов те зеркало безкрає, відбиває в собі красную ніч, бліду, чарівну ніч. Відбиває і стрімкий берег, інде порослий кущами зелених дерев. Декорация невимовно гарна“ так згадує сам в своїх записках. Довкола него люди освічені, чемні, що з поважанем відносять ся до него. І серед сих хороших обставин не міг не згадати сеї страшної різниці, яка була між ним тепер — а колись, коли ще в неволі плавав по морі Аральськiм. Єму теперішнє положенє видає ся чимсь незвичайним прямо. „Усе нове товариство, подорожні люде такі щирі і приязні, прості, що я з радощів не тямлю, що й робити — тільки то назад, то наперед бігаю по чердаку, неначе той школяр, що вирвав ся зі школи. От такий зненацька контраст*) не дає мені прийти до себе. Людське поводженє зо мною здаєть ся мені чимсь неприродним, неімовірним“.

Самопожников мав зі собою багато книжок та журналів — Шевченко, що тільки літ не бачив книжок, не читав нової літератури,

*) різниця.

кинув ся на сю духову поживу, мов той, що після довгого голодованя дірвав ся смачної їди. Він про те все розговорював з товаришами подорожи — а особливе обходило его се, як стоїть справа висвободженя крепаків, про котру багато людей думало, а що було найгорячішим бажанем Тарасового серця. І десятилітна, страшна неволя не вирвала з его душі сего бажаня, сего прямованя.

Від Саратова починає Тарас стрічати товаришів своєї недолі — в Саратові перебував, видержавши вязницю Микола Костомаров. Задержавши ся в Саратові, почав его шукати Тарас — але Костомарів був тоді виїхав за границю — була, лише его мати. Не пізнала она Тараса, бо змінив ся дуже, але впізнавши, привитала мов рідного сина. Земляки витали его, гостили радісно. Тарас не тямив себе від такого несподіваного щастя.

Від Саратова ішла дорога попри сам берег — і дня 20. вересня приплив корабель до Нижнього Новгорода. Дві треті дороги мав вже зя собою — перед ним було ще лише яких три — чотири дні — зо два до Москви, а звідси з півтора дня залізницею до Петербурга.

Але ту сталось инакше. Тяжка доля Тараса, що чорною хмарою зависла над ним — і от — от, здавалось попустила его з своїх

обіймів, знов перебила єму надії. Єму судилось ледве в марци слідуєчого року добитись до своїх приятелів, що так нетерпеливе дожидали єго приїзду.

А стало ся так. Тарасови дав цар Александр II. не повну амнестію — єго визволено лише з війська а заборонено їхати до столиць — Мосви і Петербурга і на Україну — він мав поселитись в Оренбурзі. Про те все якось забув генерал-губернатор Оренбурский донести начальству Новопетровської кріпости — а доніє лише, що Шевченка визволено зі служби військової. Діставши такий указ без жадного ограничення, начальник кріпости, Усков, прихильний Тарасови, видав Шевченкови паспорт на проїзд до Петербурга.

Тимчасом в тиждень по виїзді Тараса, прийшло, до Новопетровска письмо, що докладно подавало всі обмеження волі Тараса, Усков поміркував, що даючи Шевченкови паспорт до Петербурга грубо провинив ся, і що за те може чекати єго немилий клопіт — бож дав дозвіл їхати Тарасови як раз там, де сам цар заборонив. Наполоханий чим скорше вислав він свого адютанта до Астрахану, щоби, коли, найде там Шевченка, відобрав від него паспорт, а єго вислав до Уральска, де було начальство баталіону, до якого належав Шевченко, а з відси в Оренбург. Колиж не застане єго в Астраха-

ні то має дати знати поліції в Нижнім Новгороді, щоби спинила там Шевченка. Адютант не застав вже Шевченка в Астрахані — і зробив так, як приказано. Вістка приїхала скорше як Тарас до Нижнього Новгорода, і коли він там прибув, єго сейчас покликано до поліції.

Шевченко був знов в поганім положеню. Після того, що написано, поліція повинна була єго відставити знов тисячі верстов до Уральска. Але на щасте поліцмайстер в Новгороді був Лапа, чоловік осьвічений і людячий, а і в загалі стало тоді трохи свобідніше то, зробили они так, що 1. жовтня списали з Тарасом протокол, видали лікарске сьвідоцтво, що він був ту тяжко занедужав, і що довгий час не буде міг з місця рушити ся. Тимчасом Шевченко подав до Оренбурга прошенє до ґубернатора, щоби не вимагали єго приїзду, а до покровителя свого, ґрафа Толстого, написав лист, щоби сей виходив єму дозвіл хоч на два роки приїхати до Петербурга, щоби ще повчитися в академії. Поки що на все те могли прийти відповіді, треба було ще довго-довго ждати, і Тарас чекати мусїв в Нижнім Новгороді.

Не браковало поетови в тім місті знакомостей з прихильними собі людьми. Земляки щиро і гостинно витали єго — всі двері стояли отвором — і се не лише доми мешкаючих

ту Українців, але і доми Москалів, займаючих виднійші становища. Поза тими товарискими відносинами він пильно взяв ся до прочитування нових книжок, що за останних десять літ повиходили — а було їх не мало, борух літертурний підніс ся був дуже. Всего того він не бачив, не знав — тепер починає поповнювати браки свого знання — дальше бере ся до робіт малярских. Він робив рисунки з важніших будівель особливо церков — а також брав ся до мальованя портретів; до сего останного спонукала его потреба, він не мав грошей треба було заробити. Дальше почав він писати, знов поезиї. Радо ходив також до театру, який за молоду так дуже любив, а тепер так давно не бачив.

Але з Новгородом вяже ся і сумна для Тараса згадка, згадка нещасливої любови. В театрі була дуже гарна молода артистка, Піунова — в ній залюбив ся Тарас. Довго носив ся з сею гадкою, та коли виявив свою любов дівчині, та родичам і просив, щоби віддали его за него заміж, то ані дівчина ані родичі не згодили ся на се. Не всі вміли оцінити се що він поет-геній, були і такі, що бачили в нїм лише старого, а в додатку бідного чоловіка, тому погордили ним. Ся надія дуже болячо вразила Тараса, він відчув се глибоко.

Та на щасте, як раз скоро по тім коли се сталось, в сам день его імянин дня 25.

лютого прийшов до него лист приятеля Лазаревського зі звісткою, що на просьбу графа Толстого дозволено йому жити в Петербурзі під доглядом поліції, та вчити ся дальше в академії. Ся звістка осолодила ему сумні хвилі — він зрадів, видячи, що в скорі побачить тих, до яких тягнуло его серце „Зроду ніхто в світі не поздоровляв мене з імянінами так весело, як ти мене сьогодні повитав. Спасибіг!“ пише він до Лазаревського. Вскорі за тим — 1 марця прийшла і від міністра звістка, що Тарасови позволено їхати до Петербурга — разом з тим прийшов теплий, сердечний лист его покровительки графині Толстої; она радіє, що нарешті побачить его — „з радощів і нетерпеливости руки тремтять“ пише она.

За пару день — 8. марця 1858. виїхав Тарас до Москви, а прибувши заїхав до приятеля свого Щепкина — мав сейчас на другий день їхати дальше до Петербурга. Але в дорозі перестудив ся і знов мусів зістати якийсь час в Москві, хоч се его дуже нетерпеливило. Та за те побачив він ту своїх щирих приятелів, Максимовича, Бодяньського і княжну Репніну. І згадки княжної Репніної показують нам, як страшно за той час змінив ся Тарас. Коли его в останне бачила, згадує она „був він чоловіком молодим, при здоровлю, повно було в него надії на будучність, тепер перед

нею був трохи не дідусь: лице покрите червоними плямами (в наслідок цинги) в очах погляд апатичний і весь він зруйнований фізично і морально“. В загалі княжній здавало ся, що весь талант поетичний Тараса зовсім пропав — і се була правда, тяжка неволя знівечила не лише его тіло і здоровле, але і духа, і талант. Сьвятий огонь поезий не горів вже в его душі так, як горів перше — се були лише остатні проблески, і се бачимо по его творах. По виході з неволі не повстала вже ані одна нова, так велична поезія як перше...

Побит Тараса в Москві протягнув ся доволі довго. Его приймали і тутка щиро, та сердечно — але ему пильно було вже раз добити ся до ціли своєї подорожі. І доперва подужавши, він міг аж 26 марця виїхати з Москви — і 28 о годині 8 вечером він прибув желізницею до Петербурга.

З вагону III кляси вийшов сивобородий чоловік в кожусі, в українській шапці. Великі, густі, сиві вуси і все лице того приїзжого давали знати, що то Українець. На лиці его, охмаренім журбою пережитого лиха, як і в погляді ясних очей блакитно сїрих не можна було не номітити і слідів стражданя і душевної утоми і проміня сподіваного чогось радісного.

Ще два місяці, а булоб рівно одинацять літ з того часу, як він зневолений покинув столицю: минулоб одинацять літ з того часу, як на отсему самому дворці єго під вартою посадовили на поїзд яко невольника військового уряду, і повезли єго в Азию, в неволю, на заслане. Тепер майже по одинацяти роках тяжкого життя в смердячій казармі, єго визволено, єму вернули ніби-то — волю (що була ограничена доглядом поліції) але не вернули єму, та ніхто в сьвітї не спроможен був вернути того найкрасшого добра єго, яке проковтнула неволя: єго літ і здоровля. Природа, як се знаємо, надїлила Шевчевка добрим, міцним здоровлем. Уважаючи на ту міць шеф жандармів Орлов і порадив цареві повернути поета-малюра у військо простим салдатом. Але яка міцна природа спроможна була встояти і не зломити ся в тій боротьбі, на яку цар і єго підручники вирядили Шевченка в дикі, безлюдні степи кірґізські? З заслання Шевченко вернув ся до Петербурга з здоровлем розбитим цілком, з організмом ва віки і завчасу покаліченим, знесиленим, зі змарнованим талантом.

Річ певна, що під остатний посвист льокомотиви не можна було серцю нашого кобзаря не затрептіти, не забити ся: в одну і ту саму хвилину в великому серці мученика зустрів ся

вплив двох супротивних сил: лиходійної сили тяжких скорботних¹⁾ споминок минулого і добродійної — радісно сподіваного побачення з людьми близькими, дорогими і надією на нове життя на волі. Вжеж — хоч яке було добре, незлобиве серце у Тараса, а не спроможно було повздержати ся і не дати ворухити ся споминкам минулого. З першим ступнем по землі в Петербурзі не можна було, щоб перед очима поета не воскресли темні образи Енгельгардта, Шираєва, Петрова, Дубельта, Орлова..., і цілий ряд томителів з їх лиходійними вчинками супроти него. Одночасно з ними воскресли і ясні образи Сошенка, Венеціянова, Брюлова, Жуковського, Гребінки, графів Толстих а з ними і визволене его з крпацтва і з військового полону.

За перше (крпацтво) Тарас заплатив з свого власного найдорожшого скарбу — 24 роками свого дитинного і паробочого віку — за друге розбитим і покаліченим здоровем. Перед очима поета і в минулому і в близькому сподіваному стояла люба его академія — криниця его осьвіти.

Не можна вгадати запевне, що в ту хвилину, коли Шевченко вийшов з двірця, більш хвилювало его серце; чи споминки минулого,

---

¹⁾ скорботний, скорб = журба.

чи близьке сподіване? Здає ся, що відповідно перенятливій вдачі сьвітлі образи Лазаревського, Артимовського, Толстих взяли гору і своїм сьвітом закрили тіни Дубельтів і Орлових! Будівля і галерії Академії закрили будівлю і тюремні келії „третього відділення“. Минуле мусіло відійти гет — хоч оно було, і невимовно тяжке, але оно минуло! оно минуло вже на віки!

От як дословно малює хвилю приїзду Шевченка славний писатель Кониський, автор найліпшої житєписи Шевченка — він яскраво відчув, що діяло ся в души Тараса.

Перший, до кого прийшов Тарас, був приятель его Михайло Лазаревский — они впали собі в обійми — а в серци була така радість, що, слів їм не стало, уста заніміли.

На другий день рано стали сходити ся его приятелї — всі витали радістно дорогого гостя — а відтак пішов Тарас до своїх покровителів графів Толстих. Там дожидали его нетерпеливо. „Серце замирало, ждучи Шевченка“ каже дочка Толстих. Тож як надійшов Шевченко — настала така радість, що всі цілювали ся, всі говорили разом. „Ніхто і ніколи“ — каже сам поет „не зустрічав мене і нікого і ніколи я не стрічав більш сердечно і більш радісно, як ми зустріли ся“...

Радісна була стріча з другими: Артимовським, Білозерським і з товаришами неволі в Оренбурзі Сіраковським, Станевичем. Все довкола були друзи, любячі, щирі люде:

І примиреному приснять ся
І люде добрі, і любов
І все добро, і встане вранці
Веселий і забуде знов
Свою недолю — і в недолі
Пізнає рай, пізнає волю
І всетворящую любов..

Вскорі по приїзді в Петербург починає зростати знаємість, переважно з письменниками, артистами, людьми освіченими. Головно сходили ся в домі Толстих, що був для него мовби рідним домом. У сих відносинах Тарас мовби віджив, та повеселішавши своїм поведенням оживляв всіх, що були довкруги него, впливав чарівно на всіх і всі его любили. А всі займали ся ним живо і горячо, бо був він не лише для земляків мучеником, але і для освічених Москалів офірою тяжкого деспотизму, гнету правительства. В сих часах і між Москалями бачимо горячі змаганя, щоби вибороти більше свободи, і поконати деспотичну систему. Для Москалів був Шевченко також борцем, мучеником сеї ідеї свободи, для того

почитали они єго горячо, і вважали єго висвободжене побідою сеї що іно заріючої свободи.

Тому не лише у Толстих, але всюди інде був пожаданим гостем — не було дня, щоби хто не запросив єго до себе, аби в кружку знайомих пошановати обідом або вечерею — щоби при тій нагоді висловити своє почитане для него.

Відживши після тяжких мук, Шевченко починає ся брати до роботи. Він виготовлює свої поезії, понаписувані в часі неволі, дістає від своїх приятелів деякі з своїх творів, що у них переховали ся від згуби і ладить видане їх. Але се була не легка справа — на се треба було дозволу цензури,¹⁾ а Шевченкови не так легко було єго виеднати. Ми побачимо, що справа дозволу на друк проволікала ся більше двох років. Дальше бере ся Шевченко до дальшої науки малярства — в червни дали єму в академії квартиру де замешкав і де замістив свою робітню. Тутки сидів він нераз цілими днями та пильно малював картини, щоби відзискати сю вправу, яку втратив, не маючи мо-

---

¹⁾ В державі московській нема ще доси свободи друку. У нас всякому свобідно, що напише, давати до друку і продавати. В державі московській перед друком треба давати рукопись до цензури — і доперва за єї дозволом мож печатати.

жності тільки літ займати ся малярством. Єго товариші згадують про незвичайний запал і витривалість, з якою він взяв ся до роботи — сам Шевченко згадує, що запряг ся до роботи як той віл. Теми до своїх малюнків брав Шевченко переважно з минувности і з сучасного життя України — картини історичні, образки зі свого життя в неволі. Та і талант малярський віджив на ново. Малярі, що оглядали ті роботи висловлювали свої горячі похвали. Крім сего, щоби заробити грошей він малював на замовлення портрети і давав лекції малюнків.

Але попри все те знати було на Шевченкові сліди тяжкої неволі — єго здоровле підупало, а і на дусі він підупав. В душі єго була недуга. От що пише він в жовтні року 1858:

Я не здужаю нівроку
А щось такеє бачить око,
І серце жде чогось. Болить,
Болить і плаче і не спить
Мов не годована дитина...

Причиною сего сумного настрою було не що інше, як тяжка внутрішня недуга. Людям посторонним незамітно було що діє ся з поетом; їм здавало ся, що він здоровий, тимчасом він цілу осінь в 1858 р. хорував. Гниле по-

вітре петербурского болота точило мов черв, зруйноване здоровле Шевченка. Ніхто не помічав сего, що Тарас нездужає.

З часу сего треба піднести кілька визначнійших, важнійших подій які стрінули Шевченка. Одною з більше радістних хвиль була єго стріча з дорогим, давно невиданим товаришем Михайлом Костомаровом: вже одинайцять літ минало, як бачили ся в останнє. Прибувши в літі 1858. до Петербурга, довідав ся Костомаров, що Шевченко мешкає в Академії, та пішов до него в ранці.

Шевченко сидів за роботою. „Здоров був Тарасе“ кликнув Костомаров увійшовши в робітню. Поет не пізнав свого старого друга. Вставши з місця зробив два кроки наперед і звернувши на Костомарова здивовані очі, стояв мовчки та оглядав єго з голови до ніг. Нарешті питає кого має честь бачити.

Костомаров зачинає згадувати всякі хвилі з давного життя — Шевченко ні руш не догадує ся. Дочерва Костомаров назвав себе — Шевченко припав до него і з слізми в очах почав обніматися і цілувати єго...

Костомаров більше місяця пробував в Петербурзі -- і они що дня бачили ся, говорили про минуле і про заміри на будучність. Але і Костомаров розповідає з сего часу, що спостеріг в Шевченка підупадок таланту — але

також і замітив, що Шевченко в своїх ідеях, в своїх прямованях остав таким самим як і був перше. Так само він ненавидів і крпацтво і гнобителів, таке саме горяче почуте було в него в душі, а любов его до всего доброго та прекрасного пробивала ся так само як і перше.

А всеж одною з більше радістних хвиль була для Шевченка звістка про новий талант, який показує ся на поли літературнім. Були се славні Народні оповідання Марка Вовчка, перла літератури Української. Під псевдонімом Марка Вовчка укривало ся правдиве назвиско авторки Марусі Марковичевої, жінки Опанаса. Она була з роду московка, а вийшовши за Українця так всею душею прилягла до Українського народа, так полюбила его язик і ідеали, що стала писати на тій мові оповідання чудові. Хтож їх не знає нині, хто їх не читав? Отсе у Шевченка росло серце, раділа душа коли читав ті твори, що вийшли в році 1857. В своїх записках згадує про вражінє, яке викликали на него ті твори, а ще яскравійше висловлює се в своїй поезії до Марка Вовчка.

Не давно я поза Уралом
Блукав і Господа благав,
Щоб наша правда не пропала,
Щоб наше слово не вмирало

І виблагав! Господь послав
Тебе нам кроткого пророка
І обличителя жорстоких,
Людей неситих. Сьвіте мій!
Моя ти зоренько сьвятая!
Моя ти сило молодая!
Сьвіти на мене і огрій,
І оживи мое побите,
Убоге серце, неукрите,
Голоднее!

Відтак десь при кінци 1858. року пізнав Тарас Марковичку особисто, та полюбив її дуже, звав „любою донею“.

Всі писателі, що жили в Петербурзі, відносили ся до Шевченка з великою пошаною. Так польські писателі нераз просили его, щоб перечитував їх твори, присьвячували ему свої поезії, як пр. поет, Желіговский Сова. Московські писателі як Тургенев, Аксаков теж цінили его, а коли стали видавати часопись „Парус“ просили его, щоб став співробітником. Хоч Тарас потребував гроша, то всеж таки відказав, не згодив ся писати до московської часописі.

Зі знакомостей Петербурских требаби ще згадати про знакомство Шевченка зі славним на цілий сьвіт артистом драматичним Ольдри-

джем, що в р. 1858, приїхав був до Петербурга. Між ними завязала ся горяча приязнь, а до сего причинило ся се, що оден другого міг зрозуміти добре: Шевченко був сином закріпощеної народности української, Ольдридж сином погорджуваного народу муриньського, їх становище було колись однаке.

Славний Ольдридж, розказував Шевченкови про свої літа молоді — він любив дуже театр а муринам так як собакам боронили вступу до театру; він наняв ся на льокая до одного артиста. Згадував і Тарас як колись від Енгельгарта за те брав різки, що в ночі малював. Хоч Шевченко не знав язика англійського, а Ольдридж українського, то душі їх зрозуміли ся і они стали сердечними друзями. Щодень ходив Шевченко до театру, слухав гри Ольдриджа і радував ся, зі слезами дякував артистови за его гру...

В душі поета все живе, а тепер відживає довго неволею приспана приголомшена думка про висвободжене закріпощеного народа про знесенє крѣпацтва. Справа та займала також многих осьвічених людей і було прямоване досить сильне, щоби ряд нарешті склонити до сего кроку. Але було також сильне сторонництво противне тій справі, для того все ішло якось поволи, не видно було кінця. Ся прово-

лока гризла дуже Тараса і се пробиває ся
в єго поезіях

Добра не жди,
Не жди сподіваної волі
Вона засиула! Цар Микола
Єї приспав...
А то проспять собі небого
До суду Божого страшного...

Єго товариші згадують, що ся справа дуже пе-
реймала єго — він в поезіях своїх роїв, який
се настане рай:

Спочинуть невольничі
Утомлені руки
І коліна відпочинуть
Кайданами куті...
Радуйте се вбогодухі,
Не лякайтесь дива:
Се Бог судить, визволяє
Добротерпеливих
Оживуть степи, озера
І не верстовії,
А вольнії широкії,
Скрізь шляхи сьвятії
Простелють ся і не знайдуть
Шляхів тих владики,
А раби тими шляхами

Без гвалту, без крику
Позіходять ся до купи
Раді та веселі,
І пустиню опанують
Веселі села...

В загалі, справа крѣпацка се була рана тяжка, що тяжко боліла поета, про яку не міг він говорити спокійно. Він говорячи про се впадав в запал, згадував свої літа молоді, свої муки, свою дорогу рідню — і нераз аж заплакав.

Та крім сего мав він ще одио горяче бажане — побачити свій дорогий, рідний край, свою Україну. Ще в неволі говорить він в своїх поезіях — просив би був Бога о се, щоби послав ему смерть — але держала єго надія що може ще коли побачить свою дорогу вітчину

А може ще добро побачу,
А може лихо переплачу
Води Дніпрової наплюсь,
На тебе друже подивлюсь?
А може в тихій твоїй хаті
Я буду знову розмавляти
З тобою друже мій!... Боюсь,
Боюсь сам себе спитати
Чи се коли сподієть ся?
Чи може вже з неба
Подивлюсь на Україну.

Подивлюсь на тебе...
А іноді так буває,
Що й сльози не стане,
І благавби я о смерті!
Так тая Україна
І Дніпро крутоберегий
І ти друже — брате
Не даєте мені Бога
О смерті благати.

---

5. Подорож Шевченка на Україну.

Вертаючи з заслання, він не міг, так як се зпершу хтів був зробити, заїхати на Україну. Заживши в Петербурзі, доки не упорядковав своїх відносин, коли взяв ся до роботи, серед щирих приятелів якийсь час залишив думку про се, але з часом вертала она, наносячи в душу туги. Він знов став думати про Дніпро, про степи, про свою рідню, его обгортає туга, і знов найгорячішим бажанем є в него як можна скоро поїхати на Україну.

Але з сим не була така легка справа. Передовсім дорога сама вимагала багато грошей — треба було звідкись роздобути. Шевченко сподіяв ся, що гроші дасть ему видане Кобзаря — але цензура якось довго не випу-

скала на сьвіт. Ще труднійша була справа з паспортом, який перше треба було дістати — а се також не ішло так легко, бо Шевченко перебував у Петербурзі під надзором поліції. Щоби дістати дозвіл на виїзд, треба було просити поліцію, а справа сама вимагала багато формальностей, заки єї поладжено. Хоч в справу сю вдав ся і гр. Толстой, то всеж потягло ся се пару місяців так, що замість в початках мая доперва в перших днях червня прийшло позволенє. Третого червня вирушив Шевченко в дорогу.

Їдучи через Лебедин, Пирятин, Переяслав відвідав свого товариша Козачковського дальше поплив Дніпром до Максимовича, де забавив більше тижня, а відтак подав ся на правий беріг Дніпра до Канева, а з відси у родинне село Кирилівку.

В батьківській хаті Шевченка жив тоді старший брат єго Микита, жінка єго Палажка і їх трое дітей. Другий, молодший брат Йосиф побравши ся з сестрою Вартоломея Шевченка, Мотрею, жив окремо, як і сестра Ірина, тепер вже вдова. Коли Тарас приїхав до батьківської хати, брата Микити не було в дома — а Микитиха порала се коло печі. „Було ранком в суботу“ — розказувала она — „добре намятаю, день перед Петром. Чую, собаки на кось гавкають: глянула я з вікна бачу хтось

незнакомий іде з улиці в двір, прямо до хати. Я вийшла на зустріч єму у сїни. Прийшов він до сїней, я стою на порозі, дивлюся та думаю: що воно таке, мовчить і не привітаєся, тільки дивить ся на мене, дивить ся так якось журливо, дивлюсь і я, тай не пізнаю, хто такий отсе довговусий та сивовусий. А далі він промовив: Не пізнаєш Палажко? так той голос так і покотив ся до мене в серце на саме дно. Я тоді аж крикну: братіку мій Тарасе! де ти изяв ся, та так на груди єму і впала обіймає він мене, цілує, сльози єму так і капають, а нічого не говорить, мовчить.“

Роспитавшись про жите, Тарас пішов оглянути батьківський двір і сад. Тринадцять літ не бачив він їх, не бачив свояків і рідного села, але переміна не велика, — та сама хата що і була з чорним димарем, тільки похилила ся, та коло причілку нема сеї яблоні, коло котрої був колись квітник незабутої сестри Катерини, єго няньки ніжної. Яблуня всохла, зрубали єї, всохла і кріслата верба, що стояла біля воріт, а все останне по давному — крепацка неволя а з нею робота тяжка не на себе, злидні, сум, та журба. Тарас посидів трохи в саду коло ручая, потім пішов до сестри Ірини.

„Була я тоді на городі“ — розказувала она — „грядки копала. Дивлюся, біжить моя дівчинка: мамо! мамо! вас якийсь Тарас кличе.

Скажи, каже матери, що до неї Тарас прийшов. Який Тарас? питаю а сама і з місця не рушу. Аж ось і сам він іде: Здрастуй сестро! Я вже і не памятаю, що зо мною діялося тоді! От, ми сіли на призбі, він сердечний, просить мене, щоб я розказувала про своє життя гірке. От я й розказую, він слухає та все додає: егеж, так сестро, так! наплакала ся доволі, доки розказала до кінця, аж мій чоловік вмер. Тарас встав, подивив ся на небо, перехрестив ся, тай каже: молись сестро! молись, і ти вільна і я вільний“. Чоловік Ірини був п'яниця та тяжке їй було з ним жити.

Про отсю стрічу згадує Тарас в своїй поезії „Сестрі“

Минаючи убогі села
Понаддніпряньскі, невеселі,
Я думав: Деж я прихилюсь?
І де подію ся на сьвітї?
І снить ся сон мені і дивлюсь,
В садочку, квітами повита,
На пригорі собі стоїть,
Неначе дівчина, хатина.
Дніпро геть-геть собі розкинувсь,
Сіє батько, та горить!
Дивлюсь, у тенному садочку
Під вишнею у холодочку
Моя єдина сестра,

Многострадаљная, сьвятая
Неначе в раї спочивае,
Та з-за широкого Дніпра
Мене небога виглядае.
І їй здаець ся: виринае
З-за хвилі човен, доплива
І в хвилі човен, порина...
— Мій братіку! Моя ти доле!
І ми прокинулись: ти —
На панщині, а я в неволі:...
Оттак нам довелася йти
Ще з маленьку колючу ниву!
Молись сестро, Будем живі,
То Бог поможе перейти!

Довго-довго говорили они про біду щоденного життя, про крѣпацтво, про недолю. Відвідував Шевченко відтак товаришів своїх дитинних літ, розпитував сьвященника, пішовши до него, про всяких бідаків. „Дивний сей Шевченко — говорив відтак сьвященик — тільки розмови у него, що про мужиків та з мужиками, а не то, все мовчить. Шевченко не то не цурав ся своїх свояків, бідних — протівне, він горячо любив їх, співчував з ними. Він, товариш славних людей, товариш таких панів як ґр. Толстой, Княжна Репніна — він не гордив своїми бідними свояками, товаришами літ дитинних. Отсе гарний примір для Шевченко.

всіх дає Шевченко — селянський син, вийшов у люди, не соромить ся своєї солом'яної стріхи, де вродив ся. Се примір правдиве доброго серця і красного характеру.

За якийсь час поїхав Шевченко до Корсуня до брата Вартоломея Шевченка. От так про єго стрічу згадує Вартоломей: „В червні бачу я, щось приїхало до моєї кватери простим возом парокінь. На нему сіре пальто та солом'яний капелюх. Бачу, той приїзший минув двері до моєї хати, що були з улиці, та йде до брами. Я подумав, що то мабуть хтось з тих, що шукають собі служби в околицях, одначе серце моє щось неспокоїно тьохнуло, і я якось інстинктивно вибіг на улицу щоб вутрінути приїзджого. А він тимчасом встиг перейти через другі двері у сїни. Я вернув ся, дивлю ся, — він відчинив двері в хату, тай каже до мене: Ну пізнавай же! Я і не стямив ся. Батько мій рідний! скрикнув я і прожогом кинув ся єму на груди. То був Тарас. Ми мовчали, та тільки обнявшись ридали мов діти. Вибігла моя жінка тай собі в сльози. В ту годину усї ми ніби онїміли. Так ми стояли, аж доки не прийшов Тарасів фірман і не спитав, що єму робити. Тарас заквартирував ся у мене на увесь час, доки думав пробути на Україні. „Так, так, братику, говорив він, у тебе, у тебе буду я, на всій

Україні і ні в кого не буде мені так тепло як у тебе“.

Шевченко їздив по Україні збирав види, малював. Та ту на сих поїздах лучила ся ему немила пригода. Через якийсь донос, его арештовано, хоч на нім не було жадної вини; доперва коли відставили его у Київ — справа прийшла перед князя Васильчикова, чоловіка дуже освіченого. Сей розглянувши справу, і спізнавши, що се лише якесь непорозуміне, випустив его на волю — та на дорогу сказав ему: Їдьте швидше до столиці, там люде більше освічені і не чіпляють ся до дрібниць для того, щоби заслужити ся коштом ближнього“

Якийсь час перебував Тарас в Києві — ту побачив ся знов з своїм давним приятелем Сошенком — поїхавши відтак ще де куди в околицю на села він в початках вересня вернув вже до Петербурга.

Вся та подорож одначе не лишила у Тараса веселих споминів, противне, она нагнала ему на душу журби. Він знов на власні оч побачив ту тяжку долю свого народа, побачив своїх братів і сестер в неволі-ярмі, на панщині, побачив, що „кругом неправда і неволя“. Будучи тільки літ з далека від сего, він трохи позабув на се горе — а тепер під впливом того, що бачив, тяжка рана на ново розранила ся.

Блукав я по світу чимало
Носив і свиту і жупан:
Та що вже лихо за Уралом
Оттим Кіргізам: отже й там
Ій же Богу лучше жити
Ніж нам на Україні
Якось недавно довелось
Мені заїхать на Україну
І я заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину.

Він же висловлює, що і Кіргізам хіба вже краще, як єго землякам. Тож не диво, що подорож не заспскоїла єго — бо побачив, що нема де спочити, що нема куточка вільного, щасливого.

---

6. Остатні роки життя Тараса.

Однак подорож ся збудила в єго душі одно горяче бажанє. Хоч як добре було єму в Петербурзі, хоч довкола него були люде прихильні, щирі приятелі, то всеж єго тягло на Україну, щоби там осісти, заложити собі зніздо. Він і серед щирих приятелів чув себе саітним він прагнув чогось більше — єго серце бажало

широї, сердечної любячої подруги. Отся думка, щоби подружити ся і щоби заложити собі родинне гніздечко на Україні, се головні стремління сих остатних літ життя Шевченкового. Прибувши до Петербурга він починає ся переписувати з Вартоломеем Шевченком в справі закупа землі та построєня хати. Але справа якось страшно проволікала ся. Розпочали переговори з якимсь властителем, они тягли ся довго-довго, аж з часом розбили ся на нічим. Потому знов почали ся переговори з ким иншим і знов тягло ся безконечно і так Шевченко вже не дочекав полагодження сеї справи.

Так само горячо бажає Шевченко найти щире серце жіноче, щоби полюбило его, та освітило его останні роки життя. Він не бажає ні багатой, ні великого роду жінки. Він не шукає єї між панами — а з простого роду. В тих часах коли їздив на Україну, пізнав він молоду крепачку Харатину, що була від дитини у Вартоломея Шевченка. Тарас не вважаючи на се, що она крепачка, служниця, полюбив єї щиро, та починає думати про подруже з нею. Він вже починає собі в своїй фантазії уявляти своє щасливе жите — над Дніпром поставить собі хатку, подружить ся та буде щасливо жити.

Поставлю хату й кімнату
Садок — раєчок насаджу;

В садочку буду спочивати,
Приснять ся діточки мені
Веселая приснить ся мати..

Він бачить вже хозайство яке заведе
у себе, бачить ті хвилі радісні відпочинку по
праці.

Посаджу коло хатини
На спомин дружині
І яблунку і грушечку
На спомин єдиній,
Бог дасть виростуть. Дружина
Під деревами тими
Сяде собі в холодочку
З дітками малими,
А я буду груші рвати
Діткам подавати..
З дружиною єдиною
Тихо розмовляти
„Тоді серце, як брали ся
Сї дерева садив я..
„Щасливий я“... „І я друже!
З тоб ю щаслива“.

Вернувши до Петербурга він пише до
Вартоломея, щоби виявив Харитині заміри єго.
Але і в тім доля не пощастила єму. Харитина
була молода дівчина — а Шевченко вже ста-

рий, підбитий неволею і недолею, не сподобався їй — і вона не згодила ся вийти за него — она любила вже кого иншого, молодого вродивого парубка. Так ся мрія розвіяла ся, а все те заболіло знов Шевченка тяжко. Він пишучи до брата горює — і каже, що без любої жінки і над самим Дніпром і в новій великій хаті, хочби з тобою мій друже-брате я буду на самоті, я буду одинокий. Він щиро сердечно бажав того благодатного тепла, яке дає щасте домашнього огнища. Та і в тім лиха доля перебивала єму, не давала зазнати щастя.

Тимчасом гадки Шевченка звертають ся знов на що інше — на справу видання поезій і справу висвободження з крѣпацтва родини поета. Поезії цензура держала щось більше року, а відтак випустила на сьвіт, пообтинавши дуже богато, так що Шевченко міг би не пізнати своєї поезії. Та коли вийшли вже з цензури, треба було когось пошукати, хто би дав грошей на виданє книжки. Книгарі хотіли визискати поета, даючи єму за поезії дуже мало — длятого справа волікла ся, і аж доперва оден з панів українських Семеренко дав грошей на виданє — і книжка вийшла в початках 1860 р. та могла дати авторови деякий дохід з розпродажи.

Справа знесеня крѣпацтва тягнула ся все ще без жадного кінця — і годі було єго до-

чекати ся. Шевченка се дуже боліло, а боліло ще більше, що сю тяжку долю терпіли его найблизші свояки. Про се говорив не раз з приятелями Шевченко, жалував ся — і в виданій в р. 1860 своїй автобіографії жалує ся на се, що найблизша его родина і доси терпить тяжке крѣпацтво.

Отті слова вплинули на петербурских літератів так, що они удали ся до пана Фльорковського, котрого крѣпаками були свояки Шевченка, з просьбою, щоби, шануючи заслуги Тараса для літератури визволив его родину. Фльорковский був чоловік хитрий; він бачив, що чи скорше, чи пізнійше треба буде крѣпаків визволити і наділити їх землею, загадав зробити на тім інтерес; визволити Шевченків і показати сим свою великодушність, а з другої сторони не дати їм землі. І так зробив — а землю Шевченка мусіли викупити за 900. рублів.

Все те і лютило і дразнило Шевченка — а тягло ся і одно і друге — видане творів і визволене місяцями. В тім часі знов заблисла надія, що вдасть ся ему заложити гніздочко родинне. Їму сподобала ся гарна наймичка Ликерія Полусмаківна і от-от здавало ся, що подружать ся і будуть щасливі. Але знов лиха доля перебила се і розійшло-сь швидко якось. Не судило ся видно дождати щастя ро-

динного. Було се в осени 1860 року. З того часу стратив вже поет всю надію; нещасливе сватанє було останною кроплею тої отрути, що доля і люде щедро лили в Шевченкову душу. Прожив тільки літ в неволі, в кайданах, страждав за рідний край, за нарід, і не бачив для себе і на останку веселих днів! Він перетерпів весь свій вік і побачив в кінци, що нещастє просто глумить ся з него, посилаючи єму раз-за разом нові невдачі, в н зрозумів, що щастє, се не для него, єго він не зазнає. І в сих часах ось що написав він:

Минули літа молодії
Холодним вітром від надії
Уже повіяло... Зима!
Сиди оден в холодній хатії.
Ані порадитись — нема!
А нікогісенько нема!
Сидиж оден, поки надія
Одурить дурня, осьміє...
Морозом очи окує,
А думи гордії розвіє,
Як ту сніжину по степу...
Сидиж оден собі в кутку,
Не жди весни — сьвятої долі!
Она не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить.

І думу вольную на волю
Не прийде випустить... Сиди —
І нічогісенько не жди!

А знов за пару днів сумний, що самому одинокому доводить ся віку коротати, він жалуєсь

Сьвіт широкий,
Людей чимало на землі,
А доводить ся одиноким
В холодній хаті кривобокій,
Або під тином простягтись!

З кінцем року 1860. став Шевченко що раз більше западати на здоровлю, лікарі навіть заборонили єму виходити з хати. Він пильно займає ся малюванем а також перепискою з товаришами в справі засновуваня народних шкіл на Україні. Він хоч як недужий дуже живо займав ся сею справою, і хоч сил му не ставало, то на першій місци, у него була праця для нещасливого, темного народа. Він в остатні часи свого життя укладає для народних шкіл український буквар, видає і розсилає по Україні, щоби з него вчили в школах народної мови — бо як сам говорив, школи ті дають науку всего, лише не рідної мови.

Недуга поета чим далі більшала. Ішов січень, лютий 1861 року. Ходила чутка, що

19 лютого, в річницю вступлення на престол цар має знести крпацтво; горячо дожидав сего Шевченко. Коли того дня в ранці прибув до него оден приятель, поет, місто привітання спитав єго: „Що? є воля є — маніфест!? — а глянувши в очі прихожого, зрозумів відповідь... Глибоко зітхнувши, мовив: „Так нема?... Нема?... Колиж то буде?! „Він закрив лице руками і впавши на ліжко заплакав.

25. лютого був день імянин і народин Шевченка... Сумний се був день. Перший привітав єго товариш Лазаревский і застав єго в тяжких муках. Всю ніч мучив єго страшний біль в грудях — він не міг навіть лягти. Покликали лікаря — він і сказав Лазаревському що се вже надходить кінець. В день прийшли товариші з желанями, наспіли телеграми з Харкова, Полтави. Поет зрадів. „Спасибі, що не забувають“. Надійшла ніч. Поет мучив ся, не міг положити ся, ані заснути. В ранці покликав слугу і казав себе зазести на долину, до своєї робітні. Зійшовши там сходами на діл, поет охнув і упав. Було се пів до шестої дня 26. лютого 1861. Не стало на сьвітї великого поета, мученика, найліпшого сина Руси-України.

Сорок сім літ прожив він на сім сьвітї. Від дитячого віку, до остатної хвилі лиха доля була єму вірною подругою, не опускала єго ні на хвильку. Ледве — ледве від часу

до часу заблис на хвилинку яснійший промінь надії — і знов хмари чорні насували — недоля гнітила, гнобила. В дитячих літах зазнав всякого лиха, якого лише мож було дізнати, холоду і голоду і болю і сирітства. Парубочий вік провів в крeпaцтві, на панській службі. Визволений, ледво-що зазнавши лiпшої долі знов за любов до рідного краю іде на довгі, страшні муки — в неволю. Звідси виходить знівечілий — щоб дожити решти віку. Та і ту не повелось зажити того, чого так горячо бажав

.. я так мало, не багато
Благав у Бога: тільки хату
Одну хатиночку у гаю,
Та дві тополі біля неї
Та безталанною мою,
Мою Оксаночку...

Не довелось... Ані тої хатиночки, ані сеї вірної дружини не довелось дожити. І сего заздрила ему доля люта. Вмирав на чужині, сам, не дізнавши навіть сеї потіхи, щоби побачити се, чого так горячо бажав все жите — свого рідного народу на волі.. Знесене крeпaцтва прийшло доперва по его смерті..

Заплакала Україна над домовиною свого найліпшого сина. Підчас похоронного болослу-

ження 28. лютого не лише церква, але і коридори академічні були повнісенські інтелігентних людей. Туга переняла всіх. Перший промовив над домовиною Кулїш. „Нема з нас ні одного достойного проректи рідне Українськиє слово над домовиною Шевченка; вся сила і вся краса нашої мову тільки єму одному відкрила ся“. Сказавши про вагу і значіне Шевченка яко поета і чоловіка він закінчив: „Будь Тарасе певен, що ми твій завіть соблюдимо і ніколи не звернемо з дороги, що ти нам проломив еси“. Всіх промов було сім. За домовиною поступав величезний похід: були там не лише Українці, але і багато Москалів, що уміли оцінити єго вартість...

По всій Україні розійшлась сумна звістка. Поплили щирі слези, заплакали добрі сьни Руси-України над болячою стратою. Відгомін сєго бачимо навіть в часописях московских, що зуміли оцінити єго вагу.

Українці тьмили слова Шевченкового заповіту. Він в поезії сказав:

Як умру то поховайте,
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро і кручі

Було видно, було чути
Як реве ревучий...

Земляки постановили сповнити сей заповіть поета і для того попросили уряду дозволу перевести тіло Шевченка на Україну. Дозвіл прийшов в цвітні.

Ранком 26. цвітня зібрали ся всі Українці, які були в Петербурзі на гробовище. Відкопали домовину, щоб перевезти її.. очи всіх журливо дивили ся на чорну труну, а була се останна хвилина прощання на вік з дорогим поетом. Над гробом промовив Куліш. „Щож отсе, батьку Тарасе! Ти відіжджаєш на Україну, без червоної китайки, заслуги козацкої?*) Чим же ти низший від тих козацких лицарів, що червоною китайкою вкривали ся, заслугою козацкою питали ся? Ні оден предок твій не сходив з сего світа без сеї останної чести.. Розкиньтеж небожата, червоний цвіт славетний на чорній сумній домовині Тарасовій! О тепер ідь батьку! Нехай земляки знають що ми тут в столиці своєї святої старосвѣччини не занедбали. З'яви ся батьку, серед рідного краю під своєю червоною китайкою, та згромадь навкруги себе сліпих, глухих і безязиких: не-

---

*) Між козаками був звичай, що домовину старшин вкривали червоною китайкою (шовком).

хай они із мертвих уст твоїх почують твоє слово безсмертне та нехай, хоч помиляючись почнуть говорити непозиченою мовою! Наш еси поете, а ми нарід твій і духом твоїм ми дихати мемо во віки і віки“.

Тужливий поїзд рушив через весь Петербург на дворець желізниці; червона китайка давала людям знати, що то батько українського слова на віки покидає ту чужу столицю.

Желізницею повезли домовину на Україну — відтак Дніпром до Канева, де над Дніпром на Чернечій горі мали похоронити тіло. Яму на горі викопали студенти та інші приклонники поета, що поприїздили. 10. мая з Канева і з околиці зібрало ся стілько народу, скільки може Канів і не бачив на свому віку. По торжественнім богослуженю сьвященник Мацкевич над могилою промовив так: „Ти стародавний Дніпре, що пишаш своїми хвилями сивими! Тобі судилось ся на своїх ребрах-хвилях привезти до нас Шевченкові о-статки; повідайже ти нам про дорогого для кожного Українця чоловіка, кобзаря! Був час, що про нашу Україну думали, що се край нездатний до високих чувств і думок; але Шевченко довів, що сей край, де забуто про освіту народню, має душу і серце приступне для всего високого та прекрасного. Так померший брате! Ствіт твій просьвітив ся перед

людьми; они побачили твої діла добрі і прославили отця, іже на небесах. Минуть віки і далекі нащадки дітей України побачать і пізнають, хто був Тарас Шевченко! Бажав ти, брате, жити у Каневі — от і живи до кінця сьвіту. А ти Україно! Побожно шануй наше місто, бо у нас почивають кістки Тараса Шевченки. Туть на одній з найвизших гір Дніпрових покоїти — меть ся прах его, і як на горі Голготі, подібну хресту Господескому, стояти ме хресть, котрий буде видно і по той, і по сей бік нашого Дніпра“.

Над Дніпром, на високій горі висипано Тарасови могилу. Спочив там, на своїй рідній землі поет, що єї так горячо любив, і нас навчив єї любити. Спочив там снокійно, замучений за свою вітчину патріот, а на могилі его стоїть високій хрест з написом, що промовляє до синів України:

Любіть єї во время люте
За неї душу положіть...

Отсю могилу великого поета почитає довкола весь нарід, мов місце, де сховано народного сьвятого; на сю могилу ходять хлібороби, щоби сцілити ся від всіляких хороб. Нарід говорить собі, що схоронено там лицаря, що боров ся за волю народа, про Тараса хо-

дять всілякі народні перекази і повірки, в яких поставлено єго між головними народними казочними лицарями.

---

7. Поезії Тараса Шевченка.

У своїм завіщаню при кінци відзиває ся незабутий Тарас оттими словами:

І мене в сімї великій
В сімї вольній, новій,
Не забудьте помянути,
Не злим тихим словом.

Отсей заповіт сповняє нарід руский пильно і щиро. Нема на всій землі ні одного ревного просьвіченого Русина, щоби не знав хто се Шевченко і що він зробив для вітчизни. Память про сего генія, се є сьвятий обовязок кожного патріота: жите єго в та книга книг, що повинна бути нам і нашим потомкам сьвятою наукою, як треба любити рідний край і нарід. „Память про народного поета“ каже оден славний писатель, повинна бути сьвятощами. Шанувати отсю память, є сьвятий обовязок кожного, кому є дорогою своя честь народна, достоїнство і своє добре імя“.

В остатних часах в нашій літературі багато вже написано про Шевченка і його жите. Найбільшою і найліпшою книжкою про се є праця славного писанеля Кониського — за нею ідучи слід в слід списали ми отсю нашу книжочку розказуючи приступно про се повне горя і стражданя житя нашого народного генія. Із неї всякий пізнає, ким він був для нас, що перетерпів, і для чого треба почитати его память і навчати своїх дітей:

Моли ся сину за Україну,
Его замучили колись!

Але хочби до наших часів не були ся доховали звістки про жите поета, про те, що за вітчину тяжко перетерпів — то оставби по нїм пам'ятник, що говорити про него буде по весь вік. Оден римський поет оттак каже в своїм творі: Не весь умру я вмираючи: поставив я собі пам'ятник, що сильнійший і кріпший від зеліза. Се твори поета. Хоч би про жите его жадної звістки не осталось нам, то поки віку говорити голосно будуть про него его безсмертні твори. Огея скарбниця поезиї все ясно буде сіяти блеском прекрасних жемчугів.

Хто не читав творів Шевченка? Хто не знає їх краси!

Поет з ласки Божої, правдивий, вдохновений як Шевченко не писав своїх поезій, складаючи і добираючи штучно рими і ритми. У него ішла з серця і з душі поезія, так, як у всякого іншого чоловіка гадка. Думи, що повставали в його душі, рвали ся, виривали силою на світ і ніяка людська заборона не була в силі повздержати сего вулькана, що викидав святий огонь з його груди. Він міг скорше вмерти, як не писати поезії.

Хоч доведеть ся розп'ястись,
А таки мережать буду,
Тихенько білії листи.

В одній з своїх поезій сам Шевченко оттак говорить про задачу і про ціль поета, його післанництво.

Пророче Божий, ти між нами,
Ти присносуций, всюди з нами,
Витаєш ангелом св'ятим:
Ти, милий друже, заговориш,
Тихенько — тихо про любов,
Про безталанвную, про море,
Заплачеш тяжко перед нами
І ми заплачемо, жива
Душа поетова св'ятая,
Жива в св'ятих його річах.

Так після сего поет, се ангель сьвятий, божий післанець, потішитель терплячих. Чи плаче він над горем людским, чи радує ся глядячи на добро і правду, то ми з ним разом ділимо се горе і сю радість его Слова его для нас сьвяті — то бесіда з Богом, відриваюча нас від грішної землі і вносяча наші мисли до гори. Правдивий поет не згине в будучности: він жити буде, поки віку.

Тай піймав свою сьвяту задачу поета Шевченко. Він розуміючи своє покликание, зістає до смерти своєї вірний сим ідеалам з сеї дороги нескходить ні на хвилинку — він все служить тій сьвятій справі. Він порівнує себе з тим хліборобом, що працює над нивою щиро і пильно засїваючи здорове зерно!

Орю

Свій переліг, убогу ниву,
Та сїю слово: добрі жнива,
Колись то будуть.

Він почувуючи, яку важку і тяжку задачу має сповнити, звертає ся до Бога з мольбами:

Мій Боже милий,
Даруй словам сьвяту силу,
Людске серце пробивати,

Щоб милость душу осїнила,
Щоб навчились
Путями добрими ходити,
Святого Господа любити,
І брата милувати,
Молю, ридаючи, пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило,
І на Україну понеслось.

Отсе і причина, чому в всіх поезіях Шевченка видима така велика любов і до краю рідного і до земляків і до всіх, що терплять що вбогі, що пригнятені, що в неволі. В тім і причина, що поезії ті для всіх добрих людей мусять бути зрозумілі, що всякого, у кого тепле і чутливе серце, зворушать, що по вік віку они остануть сьвіжі і цінні.

Нема хіба ні одного письменого Русина, щоби не знав сих чудових творів. Їх читають всі, учили ся на память, у всякого письменного що має кілька книжок найдеш і ті поезії.

Якіж в ті поезії. Розглянемо їх в коротці хоч деякі, найважнійші з них.

Передовсім першими поезіями, які написав Шевченко, були ті, що жерело своє мають в народних повірках. Нарід руский має багато прегарних, поетичних повірок про сонце, про

русалки, про відьми, про чари, чарівників. Ті повірки дали Шевченкови теми до єго балляд: Причинна, Тополя, Русалка, Утоплена.

В Причинній дівчина — сиротина полюбила горячо козака, полюбив єї і козак. Але козак поїхав на війну і не вернув. Дівчина вдала ся до ворожки — она єї зачарувала, і дівчина стала причинною — божевільною. В глуху ніч блукає она над Дніпром, виглядає милого. Тут нашли єї русалки, що в ночі виходять з Дніпра, та залоскотали єї. Між тим з далекої дороги вертає козак. Зобачив дівчину, гадає що заснула — аж ту бачить, та вже мертва, з розпуки розбив собі голову до дерева. Зійшли ся товариші, та товаришки, та обоє поховали, виставили високу могилу. Над козаком вирости явір та ялина, над дівчиною червона калина.

В Тополі розказує ся про се, що дівчина полюбила всім серцем козака — та щасливі хвилі тревали не довго — козак поїхав на війну. Минає рік і другий, козак не вертає — а ту мати хоче видати за нелюба. Дармо просить, благає, що красше їй в гробі лежати, як подавати нелюбоби рушники, мати діє свою волю. Іде дівчина до ворожки, просить поради. Ворожка каже іти їй до криниці, умити ся, та напити ся зіля, що їй зварила — раз, коли не верне ся, в друге, відтак в третє, коли живий

і здоров, то за другим разом певне прибуде — як ні, то най вище в трете, а що стане ся побачить. Іде дівчина до криниці, вмиває ся водою, випила зіля раз, в друге і в трете і стала високою тополею.

В баллядах Утоплена і Русалка розказує поет за довіркою народною про переміну утоплених дівчат в русалки.

Другим жерелом, з якого пливе Шевченкова поезія, се жите українського народа, єго бит, се поезія битова. В поезіях тих необмалює Шевченко як сей простий нарід, не образований має душу чутливу, яка у него любов и чувства. Се горяче, довірчive, без хитрости серце, склонне до горячої любови буває нераз причиною великого нещастя для бідних дівчат.

В поезії Катерина остерігає Тарас дівчат українських перед любовію з москалем.

Кохайтеся чорнобриві,
Та не з Москалями
Бо Москалі лихі люде,
Роблять лихо з вами.

Прегарна сільська дівчина Катерина любила горячо москалика. Не слухала батька — матери, не вважала на їх слова і слези, любила так, як казало єї серце. Минув якийсь час — Москаль пішов в чужину і слих заги-

нув. Надіяла ся, плачучи що верне, та дарма і слич загинув. Пішла в сьвіт шукати за ним — та щож — шукала, шукала поки найшла. Але він лише засьміяв ся з неї...

У Наймичці розказує поет долю бідної наймички Ганки, що маючи сина, щоби запевнити ему кращу долю, якої не могла ему сама бідна дати, підкидає дитину богатим бездїтним богачам Трохимови і Насті. Старі, богаті люди приймають дитину за свою, а на службу до них приходит Ганна, не признаючи ся до сего, що Марко єї дитина. Служить она вірно, бавить дитину, мов свою рідну — дивують ся старі. Росте Марко, чумакує, а відтак посватали за него таку кралю, що хоть за гетьмана то не сором. Між тим умерла Настя, а Трохим з Марком просив Ганни, щоби на весілю була за матір. Хоч благав старий, хоч Марко плакав, наймичка не хотіла бути за матір у богатих людей. Перед весілем пішла в Кієв, помолити ся Богу, а як вернулась, то молода Катерина і Марко повитали єї неначе матір. Ще і опісля ходила Ганна у Кієв на прощу, а як четвертий раз звідси вернулась, то занедужала і сказала Катерині, що тяжко вмирати в чужій теплій хаті. Саме тоді Марко був в дорозі — Ганна сумувала, що він довго забавив ся все питала, чи вернув. Аж ось приїхав Марко та довідавшись, що Ганна тяжко нездужає,

війшов мерщій в хату. Слава — слава Богу! сказала вмираюча наймичка, як побачила Марка. Веліла йому наблизитись, а Катрі вийти з хати. Тоді виявила перед сином велику тайну свого життя. Марку! сказала она, подиви ся на мене — я — не наймичка — я — я твоя мати! Марко кинув ся до матери а она вже віддала Богу духа.

Третім жерелом поезій Шевченка се минушість історична Українського народа. З переказів старих людей, з оповіданя свого діда як згадали ми попередно з історичних творів зачерпував він теми до своїх поезій. Він тужив за давними часами козацкої слави і сю славу звеличує в своїх творах. Головніші твори, що пливають з сего жерела се Гамалія, Тарасова ніч, Невольник, Іван Підкова. Гамалія розказує про бідних козаків, що в павши в неволю турецьку, в темницях Скутару коротають свій вік. Їх плач і скарги несуть ся до Босфору. Босфор передає їх лиманови, а лиман подає Дніпрови. На сей заклик відкликуює ся хоробре рицарство і двигає ся освободжати своїх братів в неволі. Випливають козаки під проводом гетьмана Гамалії, приплили до Скутару і темну ніч замінили в ясний день. Запалили місто, Турків вирізали в пень, а братів невольників визволили, та набравши добичі вертають на Січ. Поєми Тарасова ніч і Іван

Підкова розказують про гетманів козацких Тараса Трясила і Івана Підкову.

В Невольнику розказує історію одної родини козацкої. За часів гетманських був на Україні козак з двома дітьми хлопцем і дівчиною. Підростають они — і вже хлопець Степан вийшов на парубка. Тоді старий козак розказує Степанови, що він не єго сином, що він сирота, вихований у них від дитинячого віку — що Ярина не єго сестра. Він задумав їх подружити, коли Степан поверне з Запорожя де мусить на кілька літ піти.

Вирядили Степана на Січ — минає рік за роком, а ту і слух загинув за козаком. Тужит за ним старий, ще гірше тужить Ярина, виглядає. Сидять они раз на зелені сьвята при призбі, аж ту чують, роздають ся звуки бандури. Якийсь сліпець співав пісню про Козака Степана, що дістав ся в турецький полон і затужив за Україною, за Яриною, хотів втічи з неволі, але:

Турки — Яничари догнали.
До стовпа вязали,
Очи виймали,
Горячим зелізом вишікали.

Не дослухала Ярина до кінця думи, підбігла до сліпого бандуриста, глянула на єго

лице — і зомліла — сей сліпий се був суджений єї Степан. Підійшов до него і старий козак, і зразу не пізнав, так змінив ся і постарів ся в неволі. Повели сліпого бандуриста під рідну стріху, накормили, поклали спати. Коли відтак старий приступив до сватаня за него своєї Ярини. Степан противив ся — не хтів, як казав завязувати єї віку. Він задумав вертати на Січ, але випросили щоби остав ся. Довго розказував Степан про свої пригоди, про се, як Січ зруйновали. Ярина слухала з любовою оповіданє дорогого Степана, не перестаючи просити Бога, щоби даровав їй мужа, давно призначеного — і випросила, та посвятила єму все своє житє.

Четвертим жерелом, з якого ще плинули поезії Тараса, се сучасна політична доля народу Українського. Найбільші, найсильніші, поезії пливають у сего жерела. Відчуваючи гнет народу рідного через московську державу, відчуваючи сю тяжку долю як найживійше, з закрівавленим серцем в поезиях своїх висказує він як найдосаднійший протест проти сему гнобленю. Поеми ті звертають ся раз проти рядови, яко гнобителеви цілого народа яко народа і проти панам, яко гнобителям простого народа, крепаків.

В поемі Розрита Могила проклинає Тарас гетмана Богдана Хмельницького за те, що за-

пронастив свободу України піддаючи її під власть держави московскої. Ось як в тій поемі Україна Мати промавляє до марнотравного сина Богдана:

Богдане

Нерозумний сину,
Подивись тепер на матір
На свою Україну...
Ой Богдане, Богданочку,
Як би була знала,
В колисці би придусила
Під серцем приспала!

Дальше головнішими поемами в тім напрямі є Сон — Кавказ і Неофіти. Всі вони в різким протестом проти неволі, гноблено і томленю вітчизни і її найліпших синів. В поемі Сон представляє поет, будьто він у сні злинув високо по небі понад рідним краєм і розказує що він з далека бачив. Куди гляне, всюди сумтяжкий горі і слези. Гляне на село, там неволя, біда, тяжка праця крепаків. Гляне на міста, там найкращі сили України в московськім війську терплять знаругу і катованя — за рідне слово бють і понівіряють. Серед інтеллігенції сини Українських панів забули про свою вітчизну і рідне слово... В поемі Кавказ порівнує Тарас Україну до Прометея. Була в ста-

рині казка між греками, що за провину боги прикували Протея до скали на Кавказі. Там прилітав орел що дня і видзьобував ему утробу, і она що дня знов відростала. Так ворог щодень випиває кров з України — але она не вмирає, а відроджує ся на ново.

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля,
І неситий не виоре,
Серед моря поля.
Не скує душі живої,
І слова живого,
Не понесе слави Бога,
Великого Бога...

Вся та поезія се громове слово прокльону, яке кидає Шевченко на гнобителів народу — се протест проти „темного царства“ зі становища загально людського.

В поемі Неофіти знов малює поет переслідування перших християн. Але се є лише алегорією — покривкою. Під образом перших християн розуміє він нарід Український — що загибає в неволи, рівно як колись і перші християне мучені бували від могучих імператорів. В тім замкнена і ся гадка, що так, як пролита кров перших християн не залила, не затопила в собі сьвятої ідеї, але противне, була россою,

що рілю, на яку падало сьвяте слово, оновила, зробила ще більше врожайного — так само переслідованя і гнобленя народу Українського не зможуть пригнести єго, противно, по мучениках одних, прийдуть другі, що ще головніше проповідувати будуть сьвяту ідею.

Люди виростуть. Умруть,
Ще незачатіі царята,
А на оновленій землі,
Врага не буде супостата,
А буде син і буде мати,
І будуть люде на землі.

Останнім жерелом в кінци було для поезиї Шевченка власне єго житє. — Всі єго думки мають в тім свій початок і в них пробиває ся все чи то горе, чи радїсть, яких зазнав Шевченко. Всі події єго житя впливали на се і в них як в зеркалі пробиває ся єго душа, єго думки, єго терпіня, єго радощі. Для того розказуючи про єго житя, гляділи ми мов в образи в ті єго поезиї і наводячи відповідні уступи ільострували ними важнійші події єго житя. В сей спосіб розказували ми про не одно єго власними словами, які хіба найліпше зможуть, зобразити те, що пережив, передумав.

---

8. Закінченє.

Пізнали ми жите славного незабутого нашого поета, пізнали ми в головних зарисах, в яких напрямх розвиває ся его творчість. Довідали ся ми з него яким дорогим скарбѣм память его і останки для руского народа пізнали ми, для чого маємо его цїнити і дорожити его спадщиною. Поки закінчемо отсю нашу книжочку, задержимо ся ще трохи на его поезіях, та як то звичайно роблять з творами великих поетів, виберемо з сего богацтва его творів ті золоті мисли, що мов дорогоцїнні каменї та перли розсипанї у всїх его поезіях. Ми виберемо з них ті місця, що проявляють провідї гадки Шевченкої музи, ті, що є для нас дорогоцїнною наукою.

Першою і головною і найчастїйше повтворючою ся гадкою у всїх поезіях є любов вїтчини. Всї поезїї до краю переповнені любовю до рїдної землї. Рїдко у кого бе ся за рїднею серце так тепло і щиро, як лило ся у нашого поета. Сим стоїт Шевченко визше о цїле небо понад поетами инших народів — на дармо шукалиби ми подїбної прояви в лїтературах инших народів. У Шевченка Україна — се сьвятощї, для яких він жие, і готов перенести всяку найтяжшу муку.

Я так її, я так люблю
Мою Україну — небогу,
За неї душу погублю.

Любов до сего дорогого краю переймає
єго до сеї степені, що в неволі надія побачи-
ти єго і рідню додає єму сили, щоб зносити
тяжкі муки. Любов до сеї вітчизни тим силь-
нїйша, що ся вітчизна бідна, пригноблена. Не
штука любити свою рідню, коли она богата,
в золотї, в аксамітах — але тим більша заслу-
га задержати в серці горячу любов до бідної
в вбогій подертій свитинї. Шевченко свою ро-
дину любив тим сильнїйше, що она бідна —
Україну що

Обідрана сиротою,
По над Дніпром плаче,
Тяжко важко сиротинї,
А віхто не бачить.

Він отсю сиротину — вітчизну полюбив
серцем горячим — над її долею плаче, рядїє
над долею, віщує їй кращу будучність. Її сла-
ва голосна, не загине, бо хоч она

Без золота, без каменїв,
Без хотрої мови,

А голосна, та правдива,
Як Господа слово.

Давши нам приклад своїм житем на собі
як треба любити вітчину і рідню, він відзиває
ся і до нас, навчаючи !

Подивітеть на рай тихий,
На свою країну,
Полюбіте щирим серцем,
Велику руїну.

Любітесь брати мої,
Україну любіте,
І за неї безталанну,
Господа моліте.

Даючи нам оттаку науку, що рідний край
треба любити, він не має досить слів погорди
для перевертнів, що забувають про свою вітчину,
що цурають ся її, що забувши про неї
ворогам помагають:

З матери полатану,
Сорочку здімати

Ось як промавляє до таких.

Свого не цурайтесь,
Бо хто матір забуває,

Того Бог карає,
Чужі люде цурають ся,
В хату не пускають,
Свої діти мов чужії,
І не має злomu,
На всій землі безконечній,
Веселого дому!

Так після него перевертні зраджуючи вітчину, сповняють про неї тяжку провину — а такого ніхто нігде не пошанує. Він зве їх недолюдками, дітьми юродивими, він взиває їх, щоби опам'ятали ся, покаjali ся.

Роскуйте ся, братайте ся,
У чужому краю
Не шукайте, не питайте,
Того що не має,
І на небі, а не тільки
На чужому полі,
В своїй хаті, своя правда,
І сила і воля

Звідси, що, серце Шевченкове було переповнене любовю до вітчизни плило се, що ненавидів він всіх сих, що вітчизну сю гнобили. Звідси пливе се, що поезиї єго переповнені уступами зверненими проти панів, що гнобили своїх крeпаків, проти рядови московському, що гнобив весь нарід, і єго слово.

Він для того звертає ся проти рядови,
щоби царі московські глянули ся на Бога і па-
мятали, що всі люде рівні перед Богом, що
власть від Бога походить, що треба її справу-
вати справедливо.

Між царями і судіями,
На радї великій,
Став земних владик судити,
Небесний владика,
Доколї будете стяжати,
І кров невинну розливать
Людей убогих а богатим,
Судом лукавим помагать.

Проти панів, що гнітили крепаків відзи-
ває ся знов:

Жаль мені і жаль великий,
На просьвіщених христіян
І звір того не робить дикий,
Що ви бючи поклони,
З братами дієте Закони
Вам байдууже.

Отся горяча любов до вітчизни, любов до
бідних, прогнoblених, співчуте з ними є нічим
іншим, як вплив науки Христової. Шевченко
був чоловіком глибоко релігійним, а яко такий

був і перенятий законами віри Христової, его науки. Ми в поезіях Шевченка добачаємо всюди сліди сеї віри глибокої.

Ми віруєм Твоїй силі,
І слову живому,
Встане правда, встане воля,
І Тобі одному,
Поклонять ся всі язики,
Во віки і віки

А знов будучи в неволі, в тяжкій розпуці, він молить ся до Бога

Молю ся! Господи молюсь!
Хвалить Тебе не перестану.

Колиж відтак був на волі, то вірив, що Бог судить, визволяє довготерпеливих, а до Матери Божої, цариці неба і землі шле от таку молитву:

Все упованіє мов,
На Тебе, Мати возлягаю,
Сьвятая сило всіх сьвятих,
Перенепорочная, благая!
Молю ся, плачу і ридаю,
Воззри Пречистая на їх —
Оттих окрадених сліпих,
Невольників.

Так глибокою перенятій вірою він все робить з Богом, признає що :

Все від Бога,
Від Бога все! А сам нічого,
Дурний не вдіє чоловік.

Головною засадою віри Христової се правило — що любити треба всіх. І ся любов правдиве християнська переняла всю душу Шевченка і перенятій нею, стає він горячим її проповідником. Ізза того виступає він ворячо проти сим, що нарушують сей сьвятий за кон любови, що топчуть его ногами — взиває їх, щоби схаменули ся, кличе до них „схаменіт ся, будьте люде!... Проповідаючи сей сьвятий закон, він і зображає в своїх поезіях, який се рай настане, коли всі підуть сею дорогою, яку він вказує.

Тоді як Господи сьвятая,
На землю правда прилетить,
Хоч на годиночку спочить,
Незрячі прозрять, а кривії,
Мов сарна в гаю помайнують,
Нічим отверзуть ся уста,
Прорветь ся слово як вода,
І дебр, пустиня неполита,
Цілющою водою вмита,

Прокинуть ся, і потечуть,
Веселі річи, а озера,
Кругом гаями попроростуть,
Веселим птаством оживуть.

На кінець ще наведемо оден заповіт нашого генія. Проповідував він ідею патріотизму, се є любови вітчизни — дальше ідею свободи і любови всіх — в кінци ще одну не менше важну — ідею просьвіти. Просьвіта і наука, се після Шевченка апостоли, з якими йде спасенє і будучність України. Просьвіта ся повинна спочивати на правдивих здорових підставах. Вся мудрість спочиває лише на правдивій науці. От як говорить він про брак науки:

Як би ми вчились так як треба
То й мудрість би була своя,
А то заліземо на небо:
І ми — не ми, і я — не я.
І все те бачив, все те знаю,
Нема ні пекла, анї раю,
Нема і Бога..
Тільки я, тай більш нічого.

Так після того з недоученого робить ся чоловік гордий, зарозумілий. Понюхав трохи науки, і гадає, що все своїм розумом може

розібрати: що Бога нема, що нема сего і того. Лише недоуки доходять до такої зарозумілості, що все здають ся на свій ум: Тільки я — тай більш нічого. Властива мудрість опирає ся тільки на правдивій науці і хоронить від зарозумілості. Она вчить, що треба віддати честь і чужому, а також передовсім шанувати своє рідне.

Учіте ся брати мої,
Думайте, читайте,
І чужому научайтесь,
Й свого не цурайтесь.

К О Н Е Ц Ь.

В.

И 55.500

Коштом і за
дового, виходять що місяць пози-
чні книжочки.

Річна передплата виносить 2 К.,
а можна посилати єї в ратах чверть-
річних по 50 сотиків.

З давнійше виданих книжочок
можна купити 10 різних за 2 К.

Молитвенник „Слава Ісусу Христу”
коштує 40, 50 і 100 сотиків, відпо-
відно до коштів оправи.

НА НАГОРОДИ ПИЛЬНОСТИ, ДЛЯ
МОЛОДІЖИ ШКІЛЬНОЇ, сурь на складі
поучаючі книжочки оправлені по 30.
до 60 сотиків.

ВИДАВНИЦТВО ЮДОВЕ
Львів, ул. 29. а ч. 45.